

Наталія Білоус

кандидат історичних наук,
Інститут історії України НАНУ
(Київ, Україна)
e-mail: bilousnat@ukr.net

До історії шляхетського самоврядування у Київському воєводстві: житомирський сеймик 1640 р.

У статті детально розглядаються матеріали житомирського сеймику 1640 р.: інструкція послам і петиція від шляхти Київського воєводства на варшавський сейм 1640 р. та ухвала житомирського реляційного сеймику, що відбувся після сейму. Зміст даних матеріалів відображає широкий спектр проблем соціально-політичного й економічного характеру, у розв'язанні яких місцева шляхта була зацікавлена. Документи, що публікуються в «Додатку», розкривають запити місцевої шляхти, дозволяють висвітлити її позиції й погляди щодо важливих державних і локальних проблем, а також реконструювати пов'язану з цим низку подій.

Житомирський сеймик справно виконував самоврядні функції. В його діяльності, подібно до інших регіонів Речі Посполитої, провідне місце займали фіскальні питання, які домінували в ухвалах та інструкціях. Київська шляхта позитивно відповідала на королівські легатії стосовно державних потреб, зокрема, щодо сплати податків.

Більша частина проаналізованих документів присвячена вирішенню місцевих проблем, що турбували шляхту Київського воєводства: заборгованість перед державним скарбом, реконструкція й оборона київського замку, звільнення від постойв коронного війська повітових міст — Києва і Житомира, а київських купців — від сплати мита на території ВКЛ, впорядкування зимових постойв (гіберн) та забезпечення військових підрозділів продовольством, нагородження заслужених військових тощо.

Аналіз сеймикової документації дозволяє зафіксувати два рівні державно-територіальної ідентифікації київської шляхти: 1) приналежність до політичного народу Речі Посполитої; 2) приналежність до свого регіону (воєводства). Отже, виразний характер мала і локальна самосвідомість київської шляхти, для якої були характерні всі типові цінності шляхетської політичної культури Речі Посполитої.

Ключові слова: історія парламентаризму, сейм, житомирський сеймик, шляхта, податки, Київське воєводство, Річ Посполита, XVII ст.

Сеймики або місцеві шляхетські зібрання і публічне життя на локальному рівні — теми, що динамічно розвиваються в європейській історіографії. Кількість істориків, які досліджують ці проблеми, в західних країнах невідомо зростає. Поява нових монографічних досліджень і публікація джерел, дотичних цієї теми, свідчать про її популярність і підвищений інтерес у суспільстві в ХХ–ХХІ ст.¹ Підсумок історіографічного доробку польських істориків з історії парламентаризму Речі Посполитої кількох останніх десятиліть представлено в окремому бібліографічному виданні, що нараховує загалом близько трьох тисяч позицій².

Менш інтенсивно досліджується історія сеймиків на українських землях. Найбільше ця тема розроблена стосовно Руського і Белзького воєводств у працях Олексія Вінниченка³. Сеймикове життя у Подільському воєводстві розглядали Віталій Михайловський⁴ та Ярослав Столицький⁵. Порівняно мало розробляється історія земських сеймиків українських воєводств, що увійшли до складу Речі Посполитої у 1569 р., — Волинського, Брацлавського і Київського. Їх функціонування на монографічному рівні розглянув лише польський історик Кароль Мазур⁶. Історії сеймикування у Волинському воєводстві присвячені ґрунтовні статті Миколи Крикуна⁷ і Наталі Старченко⁸, дисертація Ігоря Плевако⁹. Кілька робіт

¹ *Choińska-Mika J.* Sejmiki koronne XVI–XVII wieku. Problemy badawcze // *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku.* — Warszawa, 2010. — S. 13.

² *Kołodziej R., Zwierzykowski M.* Bibliografia parlamentaryzmu Rzeczypospolitej szlacheckiej. — Poznań, 2012.

³ *Вінниченко О.* Матеріали сеймику Холмської землі останньої чверти XVI — першої половини XVII ст. // *Записки Наукового товариства імені Шевченка.* — Львів, 1999. — Т. ССXXXVIII: Праці Історично-філософської секції. — С. 415–433; 3 історії діяльності депутатських сеймиків Руського воєводства в першій чверті XVII ст. // *Вісник Львівського університету. Серія історична.* — Львів, 2001. — Вип. 35–36. — С. 511–520 та ін.

⁴ *Михайловський В.* Результативність сеймів для Подільського воєводства у 1493–1526 рр. за матеріалами Коронної метрики // *PATRIMONIUM. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи.* — Т. 1. Ранньомодерна людина: простір — влада — право XVI–XVIII ст. — Київ–Краків, 2015. — С. 11–30 та ін.

⁵ *Akta sejmiku podolskiego in hostico 1672–1698 / Wydał i opracował J. Stolicki.* — Kraków, 2002. — 238 s.

⁶ *Mazur K.* W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648. — Warszawa, 2006. — 465 s.

⁷ *Крикун М.* Інструкція сеймику Волинського воєводства 1595 р. // *Записки Наукового товариства імені Шевченка.* — Львів, 1996. — Т. ССXXXI: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. — С. 415–436. Передрук у збірнику: *Воєводства Правобережної України у XVI–XVII ст.* — Львів, 2012. — С. 189–222.

Петра Кулаковського стосуються історії сеймиків Волинського і Чернігівського воєводств¹⁰. Колективний портрет послів на сейми Речі Посполитої подала Наталя Яковенко¹¹. Окрему працю послам від Київського воєводства присвятив польський історик Генрик Літвін¹². Доробок деяких сучасних українських істориків у цій сфері та бібліографію представлено у нещодавно виданій двотомній праці з історії парламентаризму на українських землях¹³.

Загалом шляхетському самоврядуванню у Київському воєводстві історики приділяли найменше уваги. Одна із причин тому — значні втрати актових книг під час пожеж у Києві 1651, 1811 рр. Рештки київської актової спадщини розпорошені по різних архівних фондах та зібраннях і потребують ретельних пошуків і опрацювання. Принципово важливі для дослідження цієї теми сеймиківі ухвали та інструкції, невелика частина яких тепер зберігається у польських архівах¹⁴, але більшість — у Центральному державному історичному архіві України у Києві в книгах

⁸ *Старченко Н.П.* Проблематика сеймиків Волинського воєводства під час Великого безкоролів'я // Парламентська структура уряди у сїстєме дзяржаўнага кіравання Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай у XV–XVIII ст. / Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі. — Мінск, 2008. — С. 110–126; «Постерегаючи прав, волностей и свобод наших»: боротьба за домінування на волинському сеймику 1593 року // *Theatrum humanae vitae*. Студії на пошану Наталі Яковенко. — К., Laugus, 2012. — С. 259–276 та ін.

⁹ *Плевако І.* Сеймик Волинського воєводства у другій половині XVII ст. / Дис. ... канд. іст. наук. — Львів, 2007.

¹⁰ *Кулаковський П.* Інструкція сеймику Чернігівського воєводства 1646 р. // Україна Модерна. — Львів, 2001. — № 6; Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648). — К., 2006. — С. 142–150; Міська проблематика на шляхетському сеймику Волинського воєводства (1 половина XVII ст.) // Студії і матеріали з історії Волині. 2009 / ред. В. Собчук. — Кременець, 2009. — С. 15–24; Політичні угруповання на сеймику Волинського воєводства в 1633–1648 рр. // Студії і матеріали з історії Волині. — Кременець, 2013. — С. 304–316; Козацька рада і шляхетський сеймик: інституційні запозичення // *Przemiany polityczno-ustrojowe, gospodarczo-społeczne, kulturalno-religijne w prowincji małopolskiej w epoce nowożytnej. Polsko-ukraińska sympozja epoki nowożytnej* / red. W. Michajłowski, J. Stolicki. — Kraków, 2017. — С. 25–26.

¹¹ *Jakowenko N.* Posłowie województw wołyńskiego, kijowskiego i braclawskiego na sejmach Rzeczypospolitej w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII w. (próba portretu zbiorowego) // *Spółczeństwo obywatelskie i jego reprezentacja (1493–1993)* / Pod. red. J. Bardacha. — Warszawa, 1995. — S. 88–93.

¹² *Litwin H.* Równi do równych. Kijowska reprezentacja sejmowa 1569–1648. — Warszawa, 2009.

¹³ Прикладом своїх предків. Історія парламентаризму на українських землях в 1386–1648 рр. — Т. 1. — К.: Темпора, 2018; *Михайловський В.* Бібліографія парламентаризму на українських землях до 1648 р. Польське королівство, Велике князівство Литовське, Річ Посполита. — Т. 2. — К., 2018.

¹⁴ *Litwin H.* Równi do równych... — S. 10, прим. 12.

Житомирського гродського суду (фонд № 11). З цього зібрання тільки дві інструкції послам Київського воєводства були опубліковані Миколою Іванішевим: перша — на сейм 1619 р., укладена 11 грудня 1618 р.¹⁵ та друга — на сейм 1652 р., датована 15 грудня 1651 р.¹⁶. З уцілілих актових книг цього фонду неопублікованими залишились деякі сеймикові матеріали за 1606, 1609, 1611, 1617, 1629, 1630, 1640, 1643, 1646 рр. Мала кількість зазначених документів обумовлена ще й відсутністю традиції їх фіксації у гродських книгах.

Через фрагментарну збереженість сеймикових матеріалів Київського воєводства і загалом брак спеціальних досліджень багато проблем з історії київської шляхти залишаються невідомими, зокрема: засади і процедура проведення шляхетських зібрань, їхній перебіг, персональний та кількісний склад учасників, процедура вибору маршалків (виборних керівників) та їх персоналії, вибори послів та ін.

Нижче детально розглянемо матеріали житомирського сеймику 1640 року: передсеймову інструкцію послам від Київського воєводства, петицію (перелік приватних справ шляхти, які послам доручалося вирішити на сеймі; зазвичай вона складала завершальну частину інструкції, але в даному разі її опублікували окремо) та ухвалу житомирського реляційного сеймику, затверджену після повернення представників київського лицарського кола з Варшави. На жаль, до нашого часу не зберігся текст ухвали передсеймового сеймику за цей рік.

Тексти, що публікуються у «Додатку» до статті, укладені польською мовою, з вкрапленнями латинської. Преамбули до них написані староукраїнською мовою. Зазначені документи раніше не публікувалися і детально не аналізувалися, отже не були доступними широкому загалові дослідників.

* * *

У всіх регіонах Речі Посполитої сеймики були осередками політичного і суспільного життя шляхти, які репрезентували її погляди і позиції, виконували функції самоврядних органів. Загальні принципи їхнього устрою та функціонування були спільними, однак на їхню організацію і характер діяльності впливала низка чинників: місцеві традиції публічно-правових практик, активність шляхти, її кількість, заможність і впливовість, конкуренція між родовими кланами і угрупованнями, географічне

¹⁵ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (далі — Архив ЮЗР). — К., 1861. — Ч. II. — Т. 1: Постановление дворянских сеймиков в Юго-Западной России (1569–1654 гг.) — № 12. — С. 116–129.

¹⁶ Там же. — № 35. — С. 414.

розташування воєводства, поліетнічність та поліконфесійність населення та ін.¹⁷ Політичні функції сеймиків реалізовувалися через вибір осіб, уповноважених представляти інтереси лицарського кола на сеймі, забезпечення їх інструкцією, обговорення звіту послів після повернення додому. Згідно з Другим Литовським статутом, від кожної адміністративно-територіальної одиниці, в рамках якої функціонував земський суд, обирали по два делегата на вальний сейм¹⁸. До адміністративних функцій належали питання доходів і видатків державного скарбу, збору різних податків (сеймових і воєводських), тарифів. Важливим був військовий напрям: забезпечення провізією коронного війська, формування посполитого рушення, оборона кордонів від нападів татар. Сеймики вирішували різні питання, пов'язані з судочинством (елекція кандидатів на уряди в земських судах та уряд підкоморія (після 1588 р.), обрання депутатів, тобто суддів до Трибуналу, пропозиції щодо окремих правових норм, суттєве реформування судочинства під час безкоролів'їв тощо). В українських воєводствах проводилося дев'ять передсеймових сеймиків, кожен з яких обирав свій комплект послів і забезпечував їх відповідними документами¹⁹. Загалом на всій території Речі Посполитої у першій половині XVII ст. діяло 69 сеймиків²⁰.

Згідно з актом Люблінської унії 1569 р., у Київському воєводстві мали функціонувати три повітові сеймики — у Києві, Житомирі та Овручі, відповідно парламентське представництво мало складатися з шести послів. Однак відомо, що в XVII ст. функціонував лише один загальний для воєводства сеймик, який збирався переважно у Житомирі, хоча сесії земських судів відбувалися поперемінно у всіх трьох повітових центрах²¹.

¹⁷ Докладніше див.: *Вінниченко О.* Сеймики українських воєводств у 1569–1648 рр. // Прикладом своїх предків... — С. 101–173. Автор представив загальну характеристику сеймиків усіх українських воєводств, але найбільше уваги приділено Руському і Белзькому воєводствам.

¹⁸ Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 г. Розділ III, артикул 5 // *Энцыклапедыя ВКЛ.* — Т. 3. Дадатак. — Мінск, 2010. — С. 491.

¹⁹ *Вінниченко О.* Сеймики українських воєводств... — С. 135.

²⁰ *Kriegseisen W.* Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku. — Warszawa, 1991. — S. 28–34; *Holdys S.* Praktyka parlamentarna za panowania Władysława IV Wazy. — Wrocław, 1991. — S. 14.

²¹ У Київському воєводстві щороку мали відбуватися три судові земські сесії, вони відкривалися за католицьким календарем: перша наступного дня після свята Трьох Королів (з 6 січня), друга — наступного дня після св. Трійці, третя — наступного дня після св. Михайла (з 29 вересня). Тривалість кожної сесії становила 2-3 тижні. Засідання цього суду відбувалися поперемінно в Житомирі, Києві та Овручі. Конституцією варшавського сейму 28 травня 1607 р. було ухвалено проводити усі земські роки в Києві, оскільки книги під час перевезень наражались на небезпеку. (Див.: *Яковенко Н.М.* До

Варто зауважити, що земський суд був один для Київського воєводства, відповідно, була реалізована статутова норма.

Традицію проведення сеймиків саме у Житомирі заклав київський воєвода князь В.-К. Острозький у часи свого довгого правління (1559–1608), найімовірніше, через близькість міста до його волинських резиденцій, де він проводив більшу частину свого життя. Крім того, місце вибору для засідань сеймику залежало від внутрішньополітичної ситуації у воєводстві. В часи козацьких повстань і зростання зовнішніх загроз Київ ставав потенційно небезпечним для проведення подібного роду зібрань, тому місцева шляхта завбачливо обирала задля цього Житомир.

Більшість сеймиків розпочиналася зі святкової літургії в костелі або церкві, де потім відбувалися і засідання, або ж вони переносилися до замку. У Житомирі сеймики традиційно проходили в замку.

Сеймик розпочинав найвищий за рангом серед присутніх земський урядник. Функція маршалка, який головував на ньому, у Волинському і Київському воєводстві з'явилася досить пізно — на початку XVII ст.²² На кожному черговому сеймику обирався щоразу інший маршалок. До його обов'язків входило: надання права голосу, залагодження суперечок, написання кінцевого варіанту ухвали. Як правило, ця ж особа отримувала посольський мандат.

Після елекції маршалка оголошувалася мета зібрання. На передсеймових сеймиках спочатку королівський посланець — легат урочисто зачитував інструкцію (легацію), що містила перелік питань, які мали бути розглянуті на сеймику, а далі — на майбутньому сеймі. Після цього він залишав коло учасників і сеймик розпочинав роботу. Легатами ставали особи, пов'язані з королівським двором, канцелярією, сини впливових урядників воєводства. Якщо на коронних землях та у Волинському воєводстві до вибору цього посла ставились досить відповідально, то у Київському воєводстві його могли обирати в останню мить. Відомий випадок, коли в 1621 р. король Зигмунт III доручив обрати легата на житомирський сеймик київському воєводі Томашові Замойському, а він, своєю чергою, передоручив цю справу київському земському судді Янові Аксаку²³. По завершенні шляхетського зібрання легати надсилали до

питання про реконструкцію складу київських судово-адміністративних архівів кінця XVI — першої половини XVII ст. // Архіви України. — 1990. — № 5. — С. 18–19).

²² Mazur K. W stronę integracji z Koroną... — S. 94.

²³ Лист Томаша Замойського до Яна Аксака. Замостя, 19.07.1621 // Biblioteka Narodowa, Biblioteka Ordynacji Zamoyskich, sygn. 1602, k. 46–46 v.; Mazur K. W stronę integracji z Koroną... — S. 95.

королівської канцелярії свої рапорти (звіти) про перебіг сеймиків, а також ухвалені ними інструкції²⁴.

Під час прийняття ухвал, як і виборів, шляхта керувалася ідеалом згоди, що передбачало згоду всіх присутніх із рішеннями сеймика. Однак на практиці важко було дотриматися цих засад, тому в більшості воєводств Речі Посполитої була прийнята засада голосування *per pluralitatem* (переважною більшістю голосів)²⁵. У Київському воєводстві вона вступила в дію після прийняття конституції 1613 р.²⁶

Нерідко сеймики перетворювались на арену жорсткої конфронтації або місце, де зіштовхувалися інтереси особистого чи релігійного характеру з різними поглядами на публічне життя. Тим не менш, згода і компроміс були повсюдно загальноприйнятими цінностями, тому значну роль відігравав авторитет маршалка, який міг тримати ситуацію під контролем і не допустити зриву сеймику. На думку К. Мазура, на волинських сеймиках кінця XVI ст. часто відбувалися збройні сутички, які спричиняли зрив засідань і вибори подвійного складу послів, однак ситуація докорінно змінилася в XVII ст., коли була ухвалена правова норма, спрямована на підтримання безпеки шляхетських зібрань²⁷.

Шляхетські конфлікти («тумулти») траплялися і на житомирському сеймику. Збройні зіткнення відбувалися не стільки під час засідань у замку, як назовні — в самому місті. Відомі випадки, коли житомирський староста Януш Тишкевич ускладнював життя прибулій на сеймик шляхті, зокрема, чинив перешкоди у її розміщенні. Так, наприклад, під час депутатської елекції 1627 р. він обсадив замок піхотою, а в його приміщеннях і в міських будинках розмістив свою челядь. Внаслідок цього багато шляхтичів були вимушені покинути місто, а сеймик відбувся за участі малого числа осіб²⁸. Подібна ситуація склалася 3 січня 1645 р. на

²⁴ Королівська канцелярія виступала збирачем інформації офіційного і напівофіційного характеру для королівського двору. Докладніше див.: *Opaliński E.* Kultura polityczna szlachty polskiej w latach 1587–1652. — Warszawa, 1995. — S. 266; *Кулаковський П.М.* Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569–1673 рр. Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій. — Острог–Львів, 2002. — С. 190–197.

²⁵ *Konopczyński W.* Liberum veto. — Kraków, 2002. — S. 175–177.

²⁶ *Volumina Constitutionum.* — T. 3 (1611–1640). — Vol. 1 (1611–1626) / Do druku przygotowali S. Grodziski, M. Kwiecień i A. Karabowicz. Przedmowa W. Uruszczak. — Warszawa, 2010. — S. 125–126; *Mazur K.* W stronę integracji z Koroną... — S. 98.

²⁷ *Mazur K.* W stronę integracji z Koroną... — S. 103. Дещо іншої думки дотримується Н. Старченко, пишучи про волинський сеймик як поле конфлікту (див.: *Старченко Н.П.* «Постерегаючи прав, волностей і свобод наших»: боротьба за домінування на волинському сеймику 1593 року... — С. 266–276; *Її ж.* Честь, кров і риторика. Конфлікт у шляхетському середовищі Волині другої половини XVI — початку XVII ст. — К., 2014).

²⁸ „...na której elekcji mało co obywatelow było dla wielkiego ucisku, które cierpią że gospod mieć nie mogli dla czeladzi JeMści pana starosty, który swą czeladzią na mieście w

передсеймовому сеймику: слуги того ж старости і тодішнього київського воєводи не допустили до місця засідань угруповання овруцького старости Владислава Немирича. Люди останнього були затримані на замковому пляцу, їх спроби прорвати блокаду закінчилися кровопролиттям. У такий спосіб прибічники Я. Тишкевича позбулися опонентів і змогли надалі без перешкод обрати своїх послів. Скривджені шляхтичі 5 січня подали скаргу до Овруцького гроду, а 30 січня аналогічну протестацію пред'явили ї у Луцьку. Серед її підписантів були згаданий вище овруцький староста, київський ловчий Стефан Войнаровський, київський стольник Костянтин Хребтович, Владислав Хребтович, Самуель Пшипковський, Захаріяш Гайовський, Самуель і Григорій Сокори, Миколай Беневський, Миколай Прушинський, Ян Дешковський, Семен Ставецький, Олександр Рапштинський, Петро Янчевський, Габріель Насиловський²⁹.

Відомо, що тодішній київський воєвода Я. Тишкевич був конфліктною особою і не вирізнявся толерантністю, рідко був схильний до компромісу і, як правило, не йшов на поступки. К. Мазур зауважив, що якщо на волинських сеймиках з'являлися впливові сенатори, які завдяки своєму авторитетові могли залагодити спірні питання, то у Київському воєводстві у таких випадках часто доходило до силового розв'язання³⁰. Тутешня шляхта самим своїм життям на пограниччі, з його постійною зовнішньою і внутрішньою небезпекою через напади татар і козаків, була до цього призвичаєна.

Сеймики, як правило, завершувалися прийняттям ухвали. Зазвичай, після дискусій і виборів послів маршалок скликав комісію, завданням якої (в ідеалі) було написання прикінцевої ухвали, яка мала врахувати всі висловлені думки. Коли посольська інструкція або ухвала були готові, їх мали тричі зачитати перед зібранням. Після цього маршалок сейму закривав засідання, а узгоджені тексти рішень вписувалися до гродських книг. Напевно, сеймкові засідання у Київському воєводстві мало чим відрізнялись від аналогічних зібрань шляхти в інших воєводствах Речі Посполитої, місцевою особливістю можна вважати часте силове вирішення суперечок.

У 1640 р. сейм був скликаний у лютому і мав розпочатися 19 квітня у Варшаві. Тому всі передсеймові сеймики мали відбутися в березні. На сеймі планувалося розглянути питання, поставлені на безуспішному попередньому сеймі 1639 р.

zamku zaś piechotą wszystko miejsce zastąpił...". Лист Яна Аксака до Томаша Замойського, Судилків, 17.09.1627 // Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (далі — AGAD), Archiwum Zamoyskich, sygn. 718, k. 17; *Mazur K. W stronę integracji z Koroną...* — S. 105.

²⁹ Архив ЮЗР. — Ч. II. — Т. 1. — С. 279–281.

³⁰ *Mazur K. W stronę integracji z Koroną...* — S. 105.

Київські послы на варшавський сейм 1640 р.

Житомирський передсеймовий сеймик відбувся в місцевому замку 27 березня. Відкрив його, імовірно, київський воєвода і житомирський староста Януш Тишкевич — найвпливовіший урядник у регіоні. Подана ним кандидатура на маршалка сеймику була цілковитою його креатурою, ним став його близький родич — Криштоф Тишкевич, якому допомагали два рідні брати — Антоній і Феліціян³¹, а також київський земський суддя Стефан Аксак. Троє останніх були обрані послами на сейм. Нижче подаємо короткі біографічні дані згаданих постатей. Загалом, за підрахунками Г. Літвіна, протягом 1569–1648 рр. від Київського воєводства на сейм було обрано 201 посла, щоправда, вдалося встановити прізвища тільки 126 осіб, з яких 110 були русинами, 15 — поляками, 1 — литовцем; за віровизнанням 63 були православними, 35 — католиками, 22 — протестантами³².

У 1640-х роках важливою фігурою на політичній арені Київського воєводства був *Криштоф Тишкевич* (гербу Леліва), син берестейського воєводи і надвірного литовського підскарбія Яна-Остафія (пом. 1631 р.) та княжни Софії Вишневецької (гербу Корибут), народився 1616 року в Логойську. Успадкувавши третину маєтностей батька, мав маєтки у Бердичеві, Махновці, Войславиці, був власником Старої і Нової Кодні (з волостю), де мав резиденцію у замку³³. Був одружений з Оленою Вороничівною (гербу Павенза), з якою мав синів Юрія та Криштофа-Теодора. Будучи ревним католиком, заснував у Кодні монастир августинів, що не заважало йому підтримувати близькі стосунки з відданою православ'ю панською родиною Вороничів, з якою, однак, мав маєткові конфлікти. У 1646 р. він отримав привілей від короля Владислава IV на село Желяни у Київському повіті³⁴, володів також селами Солотвин³⁵ і Салинці³⁶. Неодноразово обирався послом на сейми 1639, 1641, 1642, 1645, 1646, 1647 рр.³⁷ У 1646–1649 рр. посідав уряд київського підчашого, в 1649–1655 рр. був житомирським старостою, в 1654–1659 рр. — чернігівським

³¹ На думку Г. Літвіна, ці троє братів склали кістяк посольських кадрів Київського воєводства за панування короля Владислава IV. (Див.: *Litwin H.* З народу руського. Шляхта Київщини, Волині та Брацлавщини (1569–1648). — К., 2016. — С. 254).

³² *Litwin H.* Równi do równych... — S. 17, 25–32.

³³ Центральний державний історичний архів України в Києві (далі — ЦДІАУК). — Ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 628 зв., 890 зв.

³⁴ Національна бібліотека України ім. В. Вернадського (далі — НБУВ), Інститут рукопису (далі — ІР). — Ф. 1, спр. 4104, регест № 1071, 1072.

³⁵ Там само, № 1762.

³⁶ Там само, № 2114.

³⁷ *Litwin H.* Równi do równych... — S. 139.

воєводою³⁸. У 1646 р. був призначений сеймом до складу комісії (з 16 осіб) з розмежування Чернігівського/Київського воєводства від суміжних земель Московської держави³⁹, а в 1648 р. був обраний до складу каптурового суду⁴⁰. Надалі брав участь у бойових діях: проти козаків у 1648–1657 рр., Північній війні (1655–1660) та Московсько-польській війні (1654–1667). Помер у 1666 р.⁴¹

Досвідченим публічним діячем був рідний брат Криштофа *Антоній-Ян Тишкевич*. Був одружений з Христиною Швиковською, з якою мав сина Владислава. Своєю кар'єрою він був зобов'язаний королю Владиславу Вазі, якому активно допомагав під час безкоролів'я, в 1632 р. став королівським легатом на житомирській передконвокаційний сеймик і надалі мав з ним приязні стосунки (в 1644 р. король став хресним батьком його сина)⁴². У 1638 р. Антоній-Ян став маршалком Головного трибуналу ВКЛ, у 1641–1649 рр. був вількомирським старостою, королівським дворянином⁴³. Він багаторазово репрезентував київську шляхту на сеймах: 1632, 1633, 1640, 1643 рр.; обирався депутатом до Коронного трибуналу в 1643 р. У 1640 р. отримав уряд чашника Великого князівства Литовського, а далі — надвірного підскарбія ВКЛ⁴⁴. У 1645 р. він увійшов до Сенату як надвірний литовський маршалок. У Київському воєводстві йому належало містечко Слободище з волостю⁴⁵ (у 1640 р. передав в оренду Андрію Червинському⁴⁶), села Гальчинці, Семаки⁴⁷ (у 1646 р. передавав в оренду Вороничам), також йому належали села Райки, Жолудьки, Олешки⁴⁸ (загалом 460 димів). Тісно співпрацював з віленським

³⁸ Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego / Oprac. E. Janas, W. Kłaczewski. — Kórnik, 2002. — S. 331.

³⁹ Члени цієї комісії повинні були 1 липня 1647 р. приїхати до Києва і скласти присягу в Київському земському суді, а далі вирушити на місце розмежування. (Див.: Rewizya dobr od Moskwy przypadłych // Volumina Constitutionum. — Т. 4 (1641–1668). — Vol. 1 (1641–1658). Do druku przygot. S. Grodziski, M. Kwiecień, K. Fokt. — Warszawa, 2015. — S. 78–79.

⁴⁰ Litwin H. Równi do równych... — S. 139.

⁴¹ Грыцкевіч А. Тышкевічы // Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. У 3 т. / рэд. Г.П. Пашкоў і інш. Т. 2. — Мінск: Беларуская Энцыклапедыя, 2005. — С. 681–682; https://be-tarask.wikipedia.org/wiki/Крыштап_Тышкевіч

⁴² Кулаковський П.М. Канцелярія Руської (Волинської) метрики... — С. 194; Litwin H. Równi do równych... — S. 129.

⁴³ Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Т. 1, Województwo Wileńskie XIV–XVIII wiek, pod red. A. Rachuby. — Warszawa, 2004. — S. 494, 742.

⁴⁴ Litwin H. Równi do równych... — S. 129.

⁴⁵ НБУВ. — IP. — Ф. 1, спр. 4104, № 530, 595.

⁴⁶ ЦДАУК. — Ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 236, 312, 893 зв.

⁴⁷ Там само, № 1705, 2400.

⁴⁸ Там само, № 2401.

воєводою і великим литовським гетьманом Криштофом Радзивілом, який помер 19 вересня 1640 р. у литовському містечку Свядость, брав участь у поховальній церемонії разом зі своєю дружиною⁴⁹. Будучи католиком, підтримував дисидентів — кальвіністів. У 1648 р. став суддею генерального каптурового суду. Помер 23 червня 1649 р.⁵⁰

Феліціан Тишкевич — третій син берестейського воєводи Яна-Остафія і Софії Вишневецької, брат Криштофа і Антонія-Яна. Він двічі репрезентував Київщину на варшавському сеймі — в 1640 та 1641 рр. Відрізнявся войовничим характером, вчиняв наїзди на маєтки сусідів за допомогою драгунів і волохів, грабував їх, через що потрапляв у численні конфлікти. З 1633 р. згадується як власник містечка Червоне⁵¹ і села Малі Мошковці, які час від часу віддавав у заставу або оренду, але не дотримувався умов контракту, через що мав конфлікти з орендарями⁵². Тим же роком фіксуються згадки про заснування ним слободи Червонки, до якої з Жерделева збігали піддані Софії з Залеських Кічковської⁵³. У 1640-х роках став власником містечка Нехворощ та села Половецьке, які теж здавав в оренду⁵⁴. У 1646 р. передав Флоріану Потоцькому та його дружині у заставу під 20 тисяч злотих свої села Крилівка, Скаківка, Хмелища, а потім вчинив наїзди на ці маєтності і пограбував їх⁵⁵. Феліціан Тишкевич мав за плечима багатолітню військову службу: в 1632 р. згадується як королівський ротмістр, багаторазово брав участь у битвах з татарами⁵⁶. Загинув під час битви під Зборовом 18 серпня 1649 р., три його хоругви були розгромлені козаками⁵⁷.

Стефан Аксак походив з давнього київського панського роду татарського походження⁵⁸, який користувався власним гербом, син київського земського судді Яна Мартиновича Аксака (пом. 1627 р.). У шлюбі з Софією, дочкою мозирського маршалка Юзефа Лозки, мав синів Яна і

⁴⁹ *Augustyniak U.* Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640). — Warszawa, 2001. — S. 361.

⁵⁰ *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego...*

⁵¹ ЦДІАУК. — Ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 870.

⁵² НБУВ. — IP. — Ф. 1, спр. 4104, № 1431, 1432, 1433; «Повторна Кверенда» (II), № 569.

⁵³ Там само, II, № 577.

⁵⁴ Там само, II, № 1306, 1332.

⁵⁵ Там само, II, № 1596, 1597, 1598; I, № 1480, 1481.

⁵⁶ *Litwin H.* Równi do równych... — S. 140.

⁵⁷ Опис битви під Зборовом від 18 серпня 1649 р. // Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. / Упор. Ю. Мицик. — Т. 1. — К., 2012. — С. 353. — Док. 236.

⁵⁸ *Яковенко Н.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. — Вид. 2. — К., 2008. — С. 162, 168, 212.

Габріеля, від другої дружини Катерини Чолганської — Михайла, Марка і Олександра⁵⁹, завдяки чому набув широкі зв'язки з представниками правлячої еліти у Київському воєводстві. Брав участь у різних військових кампаніях, зокрема, битві під Хотином, за що в 1627 р. отримав підтвердження від короля Зигмунта III на володіння королівщиною Гуляники (Мотовилівка), а в 1634 р. — королівський привілей на Остерське староство⁶⁰. В 1627 р. завдяки батькові і протекції київського воєводи Томаша Замоїського набув уряд київського земського судді, який тримав до смерті (1650)⁶¹. Сім разів репрезентував Київщину на сеймах (1625, 1626, 1632, 1637, 1639, 1640, 1642)⁶². Вислав своє приватне військо проти козаків (1637) і татар (1644, 1646)⁶³. У 1638 і 1642 рр. входив до складу королівської граничної комісії з розмежування Чернігівського воєводства від Московської держави⁶⁴. У 1640-х провадив низку судових процесів з сусідами через збереження прав на володіння в Остерському старостві⁶⁵. Крім королівщини, його родині належало ще 1417 димів у Київському воєводстві⁶⁶. В 1636 р. Стефан Аксак придбав у Яна Кіриковича Солтана за 9 тисяч злотих містечко Солтанівку і село Соловійку на р. Стугна, а також село Данилівку над р. Бобриця, містечко Княжичі над р. Ірпінь і село Старі Княжичі; в 1644 р. у Михайла Аксака — село Старий Рожів і містечко Новий Рожів, у 1646 р. — містечка Русанів і Гоголів⁶⁷. Перейшов з православ'я на католицизм, став фундатором костелу в Гуляниках та ктитором київських домініканців⁶⁸.

Інструкція київським послам на сейм 1640 р.

27 березня маршалок Криштоф Тишкевич подав для вписання до житомирських замкових книг інструкцію послам на сейм. Згідно з усталеною практикою, після того як житомирський підстароста Миколай

⁵⁹ *Rulikowski E.* Motowidłowka // *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.* — Warszawa, 1885. — Т. 6. — S. 744–746.

⁶⁰ *Rulikowski E.* Motowidłowka... — S. 743–744; *Urządnicy województwa kijowskiego i czernihowskiego...* — S. 55.

⁶¹ Лист Яна Аксака до Томаша Замоїського, 17.09.1627 // AGAD, *Archiwum Zamoy-skich*, sygn. 718, k. 17; *Яковенко Н.* Українська шляхта... — С. 211.

⁶² *Litwin H.* Równi do równych... — S. 104.

⁶³ Там само.

⁶⁴ *Кулаковський П.* Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої... — С. 205, 231.

⁶⁵ Там само. — С. 283; Руська (Волинська) метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569–1673. — К., 2002. — С. 693. — № 153.

⁶⁶ *Яковенко Н.* Українська шляхта... — С. 214.

⁶⁷ НБУВ. — IP. — Ф. 1, спр. 4104, № 722, 741, 1526; II, № 1140.

⁶⁸ *Rulikowski E.* Motowidłowka... — S. 745.

Вишпольський ознайомився зі змістом документа і передав його до канцелярії, 29 березня його текст було внесено до гродської книги. Варто зазначити, що інструкція загалом не зобов'язувала послів дотримуватися «кожної букви» постанови, а мала рекомендаційний характер, послы могли маневрувати, поводитися на сеймі так, як підказувала ситуація⁶⁹.

Починалася інструкція традиційно з формули пошанування і прославлення короля, який «прислужився на благо держави і всього народу Речі Посполитої». Першим питанням стояла проблема війни з Османською імперією. Однак так ситуація виглядала тільки з формального боку, актуальність цього питання загалом на той час можна поставити під сумнів. Королівський посланець від імені монарха повідомив на сеймику про наростаючу загрозу війни з турецьким султаном, який нібито після здобутої перемоги в Персії замишляв війну проти Речі Посполитої. У відповідь на це київським послам рекомендувалося порадитися з послами інших воєводств з тим, щоб «спустошеному Київському воєводству це не принесло якоїсь шкоди», аби коронне військо, яке мало б воювати проти ворога, розташовувалось на території інших воєводств. Жовнірам мали бути виплачені усі борги, київські послы давали дозвіл на збирання на ці цілі коштів у воєводстві, але за умови, що ці гроші не повинні передаватись до рук коронного підскарбія. Варто зазначити, що король і його оточення намагалися використати загрозу війни з Османською імперією в 1640 р. для того, щоб отримати згоду послів на запровадження нових податків, але самі послы тоді вважали проблему війни далекою від реальності⁷⁰. Тим не менш, королівська влада отримала підтримку з боку житомирського сеймику. Аналогічна ситуація склалася тоді ж і на полоцькому сеймику⁷¹.

Друге питання стосувалося престижу: київські послы зазнали понижень у Посольській ізбі через репрезентантів Руського воєводства. Останні, всупереч усталеному на люблінському сеймі 1569 р. порядку, відтіснили їх зі звичних місць і сіли попереду. Тому немає нічого дивного в тому, що ображені київські послы вимагали повернути їм законну першість і тим самим не порушувати «посполитий спокій», інакше вони погрожували зірвати засідання⁷².

⁶⁹ Крикун М. Інструкція сеймику Волинського воєводства... // Воєводства Правобережної України... — С. 200.

⁷⁰ Filipczak-Kocur A. Skarb litewski za pierwszych dwu Wazów 1587–1648. — Wrocław, 1994. — S. 96.

⁷¹ Галубовіч В. Полацкая шляхта і дынастыя Вазаў. — Мінск, 2016. — С. 160.

⁷² ЦДАУК. — Ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 134; Mazur K. W stronę integracji z Koroną... — S. 116–117.

Далі послы висловили згоду підтримати королевича Кароля Фердинанда, вроцлавського біскупа, у його намаганні зберегти за собою доходи від червінського абатства, зважаючи на його заслуги перед Республікою⁷³.

Учасники сеймику виступили на захист прав давніх князівських родів, зокрема, щодо використання стародавніх титулів, гарантованих конституцією люблінського сейму 1569 р. для інкорпорованих воеводств. Вони вимагали зберегти усі стародавні князівські титули, запропонувавши підтвердити їх присягою, оскільки конституція сейму 1638 р. накладала обмеження на їх використання, підважуючи права князівських родів⁷⁴.

Житомирський сеймик рішуче висловився на підтримку православної церкви, вимагаючи «заспокоєння грецької релігії», повернення православним усіх храмів, відібраних уніатами, зокрема, в Любліні, що зрештою обіцяв король Владислав IV. Інакше послы не погоджувалися брати участь у роботі сейму.

Наступна вимога стосувалася козацького питання. Урядова комісія, що збиралася 1639 р., не розв'язала усіх проблем, пов'язаних з оплатою військових послуг козаків. Київські послы вимагали, щоб їм були виділені місця для стацій і призначена платня зі скарбових доходів. Разом із тим вони вимагали, щоб козаки повернули захоплені ними силоміць Трехтимирів попереднім власникам.

На цьому ж сеймі послам рекомендували вирішити питання гіберни (податок на утримання жовнірів узимку). Грошей, які на це традиційно виділялися, ніколи не вистачало. Задачею послів було довідатися у підскарб'я, куди витрачалися зазначені кошти і загалом чому існувала ця проблема. Київська шляхта була занепокоєна «псуванням монети» і вимагала, щоб монетний двір навів лад у цій сфері.

Наступне прохання стосувалося героїв та учасників Смоленської війни 1632–1634 рр., яких послы просили нагородити згідно з їхніми заслугами перед Річчю Посполитою.

Постало також питання стосовно осіб, які за судовими декретами були оголошені «інфамісами» і «банітами», тобто тих, які позбавлялися честі та громадянських прав через вигнання за межі держави. Усі вироки мали бути виконані старостами, підстаростами з допомогою посполитого рушення; пропонувалося ввести покарання і для тих, хто відмовиться брати участь у посполитому рушенні.

На сеймику поміж іншими піднімалося також питання термінів, умов обрання та довиборів депутатів Коронного Трибуналу в Любліні — вищої

⁷³ Докладніше див.: *Czapliński W.* Karol Ferdynand Waza (1613–1655), królewicz polski, biskup wrocławski i płocki // <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/karol-ferdynand-waza>

⁷⁴ Докладніше див.: *Mazur K.* W stronę integracji z Koroną... — S. 390–392.

апеляційної інстанції для шляхти Польського королівства (з 1590 р. свої суперечки в ньому вирішувала і київська шляхта).

Шляхта на сеймиках також обирала осіб, відповідальних за стягнення різного роду податків, — поборців. Ці вибори відбувалися на реляційних сеймиках, що збиралися протягом чотирьох тижнів після закінчення сейму. Обраний поборця мав скласти присягу в присутності колишнього збирача податків. Посли мали домагатися, щоб правові акти і процеси про додатковий збір подимного у Київському воєводстві, згідно з декретом Радомського трибуналу, були скасовані, а мешканці звільнені від сплати. Посли отримали завдання дізнатися від коронного підскарбія, на що витрачалися кошти від збору шосового податку (збір від нерухомості), а також поборів, стягнутих з фурманів, прасолів та інших подібного виду зборів. Учасників сеймику турбувало й те, що, попри ухвалу минулого варшавського сейму, поборцю Київського воєводства Федора Суцанського-Проскуру, київського земського писаря, в Коронному скарбі не було прийнято, через що, на думку депутатів, він наражався на небезпеку.

Черговий раз постало питання збереженості київського земського і гродського архівів, а саме побудови нового приміщення. Судові книги на той час зберігались не в замку, а у соборній церкві Успіння Богородиці Пирогощі на Ринку⁷⁵. В тексті сеймової конституції 1631 р. міститься розпорядження побудувати нове цегляне приміщення на території київського замку для зберігання земських і гродських книг, але до 1640 р. ця постанова так і не була виконана, хоча питання піднімалося ще раз на сеймі 1635 р.⁷⁶ Посли вимагали, аби на реляційному сеймику 1640 р. був нарешті укладений кошторис і виділені на це необхідні кошти.

На сеймику піднімалося й питання про створення спільної комісії щодо розмежування Чернігівського і Київського воєводств. Встановлення нових кордонів не повинно було зашкодити власникам порубіжних маєтностей, які мали на них давні права і привілеї. Посли просили призначити ревизорів для люстрації Сіверського староства й виділити четверту частину його прибутків на сплату кварцяному війську.

Актуальними були питання, пов'язані з судочинством. Оскільки до цього часу в Люблінському коронному трибуналі в духовних справах депутатів Київського і Чернігівського воєводств не допускали до судів з духовними особами, послы вимагали, аби і вони мали свої голоси і відправляли суди. Зазвичай особи, що позивалися у суді, винаймали возного,

⁷⁵ Детальніше див.: *Яковенко Н.М.* До питання про реконструкцію складу... — С. 19.

⁷⁶ *Rewizja ksiąg ziemskich kijowskich i sklep na chowanie ich // Volumina Constitutionum.* — Т. 3. — Vol. 2 (1627–1640) / Do druku przygotowali S. Grodziski, M. Kwiecień i A. Karabowicz. Przedmowa W. Uruszczak. — Warszawa, 2013. — S. 283, nr 125.

який вручав відповідачеві позов і складав реляцію на уряді для внесення відповідного запису до судових книг. Такий запис мав робитися у тому повіті, де відповідач мав нерухомість, тобто був осілий⁷⁷. Важливим було те, за який час мала бути вписана реляція, адже часто її вносили до книг з великим запізненням, інколи на початку судової сесії. В інструкції послам чітко визначалися терміни таких записів: двотижневий для земських і гродських судів, за чотири тижні — до початку трибунальського суду, за п'ять тижнів — до початку сеймового суду.

Київським послам рекомендувалося докласти зусиль, аби прийняття сеймової конклюдії (остаточного рішення) не затягувалося і не відкладалося. Також зауважувалося, що не можна ті питання, які не були схвалені у посольській ізбі, передавати до сенату. Текст конституції після прийняття без зволікань мав вписуватися до Варшавського гроду, де його копії якщо не в друкованому вигляді, то хоча б у рукописному, але таки з підписом маршалка, мали бути видані послам, без чого вони не могли повертатись до дому.

Жовнірам, які знаходилися в Кодаку, а також тим, хто служить при королівському комісарі і козацьких полковниках і залишається на певних стаціях, повинні були виділити провіант за кошт староств. Послів зобов'язали довідатися, хто буде платити тим жовнірам, щоб вони не обтяжували своїми стаціями шляхетські маєтності.

Учасники сеймику справедливо вважали, що чоповий збір (державний податок від виробництва, транспортування і продажу спиртних напоїв) повинні були сплачувати тільки міста і містечка, що належали до королівського домену, а також приватні власники і духовенство — власники міст, натомість села, що належали шляхті, вони просили звільнити від цього податку. З 1640 р. вишенський сеймик почав використовувати чопове як локальний податок на внутрішні потреби Руського воєводства⁷⁸. Подібна тенденція спостерігалася і в Київському воєводстві. Поборців пропонували обирати з місцевої осілої шляхти з тим, щоб вони несли усю юридичну відповідальність. Верифікації (підтвердження прав на шляхетство) як такі, що суперечили шляхетському стану і вольностям, мали бути скасовані. Посли повинні були подбати і про те, щоб київський поборця був звільнений від усіх судових процесів.

На порядку денному постало також питання щодо утримання й обороноздатності київського замку, який час від часу опинявся у руках козацьких повстанців. Місцевих коштів на ці цілі ніколи не вистачало,

⁷⁷ Детальніше див.: *Старченко Н.* Честь, кров і риторика... — С. 317–370.

⁷⁸ *Król A.* Sejmik ziem lwowskiej, przemyskiej i sanockiej w Sądowej Wiszni za panowania Wazów (1587–1668). — Przemyśl, 2018. — S. 312–313.

незважаючи на те, що іноді сам воєвода «старався» і міська громада з підзамчанами докладали щодо цього своїх рук. Послів зобов'язали просити виділити кошти на його ремонт і забезпечення з загальнодержавних податків. А оскільки на той момент замок охороняли своїми силами міські жителі замість покликаних до того професійних вояків, посли мали домагатися виділення коштів на утримання в ньому залоги піхотинців.

Петиція на варшавський сейм

Приватні прохання від київської шляхти, що звалися «петитами», були складовою частиною інструкції, але їх вписали до житомирської гродської книги окремо. Петиція починалася без всіляких преамбул, з повідомлення про те, що київський воєвода Януш Тишкевич побудував у Житомирі костел, і тепер послів зобов'язували просити короля і сейм виділити на його утримання якесь село у Житомирському старостві.

Далі йшлося про військові заслуги князя Яреми Корибута Вишневецького та богуславського старости й польного коронного писаря (з 1637 р.) Домініка Александра Казановського⁷⁹, які не шкодували власного здоров'я і коштів, беручи участь у військових кампаніях, зокрема, придушуючи козацькі повстання. За ці їхні заслуги посли мали просити короля звільнити всі розташовані у воєводстві маєтності аристократів від сплати податків. На королівську милість заслужив і ротмістр Марк Гдешинський, який отримав поранення під час різних воєн⁸⁰.

Посли мали просити у короля милості ще для двох осіб. Один з них — київський земський писар Федір Сущанський-Проскура, у корнинському замку якого в 1638 р. згоріли київські земські книги за 1637 рік разом з усіма привілеями на його маєтності⁸¹. У зв'язку з цим посли мали прохати короля поновити та підтвердити земському писарю усі привілеї на маєтності і звільнити його від відповідальності за згорілі земські книги.

⁷⁹ Д.-А. Казановський брав участь у смоленській кампанії, під час якої у вересні 1633 р. був поранений; 16 грудня 1637 р. відзначився у битві під Кумейками, де був важко поранений козаками, а в 1638 р. брав участь у поході проти козацьких повстанців Якова Остряниці та Дмитра Гуні. (Див.: *Przyboś A. Aleksandr Dominik Kazanowski // Polski Słownik Biograficzny*. — Т. XII. — Kraków–Wrocław, 1966–1967. — S. 253–254).

⁸⁰ Пізніше він брав участь у битві під Корсунем 26 травня 1648 р., тоді йому вдалося уникнути полону і втекти, очолював хоругву під час битви при Збаражі, 15 серпня 1649 р. загинув. (Див.: *Janas E. Armia Rzeczypospolitej w sporach i rozgrywkach politycznych pierwszych lat wojny na Ukrainie (1648–1649) // Res Historyka*, nr 38. — Lublin, 2014. — S. 64).

⁸¹ ЦДІАУК. — Ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 139; Білоус Н. Приватні міста Київського воєводства в першій половині XVII ст.: кількість, особливості розвитку та функціонування // *Україна в Центрально-Східній Європі*. — К., 2015. — Вип. 15. — С. 129.

Послів просили вирішити важливі локальні проблеми жителів Києва і Житомира. Невідомо, чи були присутні представники київського магістрату на сеймику в Житомирі, можливо, вони делегували свого посланця, аби озвучити такі прохання від міської громади: 1) звільнити киян від стацій жовнірів; 2) заборонити стягувати мито з київських купців на умовному кордоні з Великим князівством Литовським, оскільки з них стягували мито як з іноземних купців (особливо це стосувалося митниць у Речиці, Могилеві і Мозирі). Не «допомагали» в цьому киянам і численні королівські привілеї, які нібито мали гарантувати їм безперешкодно їздити з товарами і торгувати без сплати мита по всій території ВКЛ⁸². На «королівську милість» сподівалися і мешканці Житомира — центра повіту і суспільно-політичного життя шляхти. Місто потерпало від жовнірських стацій і загалом зубожіло, а шляхта під час сеймикування не могла знайти собі достойних помешкань.

Інструкцію послам і петицію від шляхти підписав маршалок сеймику Криштоф Тишкевич.

Вальний сейм у Варшаві 1640 р.

Засідання сейму розпочалися 19 квітня 1640 р. і тривали шість тижнів. Маршалком Посольської ізби було обрано Яна Станіслава Яблоновського (1600–1647), коронного чашника, який займав цей уряд уже в 1637 р. і був досвідченим парламентаристом. Сейм розглядав питання, пов'язані з турецькою і татарською загрозою, неспокійну ситуацію на Наддніпрянщині через козацькі повстання, релігійні суперечки у Вільно між католиками і «дисидентами». Під час бурхливих дебатів були ухвалені податкові декларації воєводства і земель, розглядалися податкові заборгованості і виплати військовим.

Стосовно Київського воєводства в ухвалі сейму зазначалося, що від нього мали передати до Коронного скарбу 52 тисячі 348 злотих і 15 грошів із зібраних податків. На реляційному (післясеймовому) сеймику, що мав відбутися в останній день червня, шляхтичі повинні були обрати поборцю, який там же мав скласти присягу. До його обов'язків входило зібрати подвійне подимне, потім відвезти гроші до Львова і передати коронному підскарбю для виплат військовим. Плату за свої послуги він мав одержати не з зібраних у воєводстві грошей, як це практикувалося раніше, а отримати компенсацію на сеймику⁸³.

⁸² Білоус Н. Привілеї Києва кінця XV — середини XVII ст. Дослідження. Тексти. — Київ, 2013. — Док. № 20, 29, 45, 50, 71, 79, 100.

⁸³ Volumina Constitutionum... — Т. 3. — Cz. 2. — S. 353. Варшавський реляційний сеймик щоразу обирав нового поборцю, призначаючи йому винагороду за працю

На сеймі було визначено коло комісарів з 23 осіб (від Київського воєводства — київський каштелян Олександр Пісочинський), які 18 серпня повинні були приїхати до Львова і контролювати оплату послуг військовим, у т.ч. «українному війську». Було визначено також депутатів на Радомський трибунал, що мав розпочатися 9 листопада. Від Київського воєводства делегували Стефана Аксака⁸⁴.

Сейм закінчив свою роботу 1 червня 1640 р., прийнявши ухвалу щодо оборони країни і виплат жалувань військовим⁸⁵. Вочевидь, більшість позицій, закладених в інструкції і петиції на житомирському сеймику, не були виконані. Варто зазначити, що з 15 сеймів, що відбулися за панування короля Владислава IV, три були зірвані (в 1637, 1639 і 1645 рр.), а сейм 1641 р. не прийняв податкових ухвал⁸⁶.

Ухвала (длядум) житомирського сеймику від 30 червня 1640 р.

Після завершення сейму скликалися реляційні сеймики, на яких заслуховували звіти послів про роботу сейму та їхню діяльність, приймали ухвали щодо виконання постанов сейму, передусім для вирішення податкових питань, обирали збирачів податків. Реляційний сеймик у Житомирі зібрався, як і планувалося, в останній день червня 1640 р. На ньому обговорювалися тільки два питання: фінансова заборгованість воєводства перед Коронним скарбом у сумі 52348 злотих і 15 грошів, з яких мали оплатити послуги коронного війська (жолд), а також оборона воєводства у разі нападу ворога.

Переважну більшість сеймикової ухвали присвячено першому питанню. Учасники сеймику детально проаналізували згадану суму заборгованості, що склалася за останні 6 років з залишків із попередніх податків (*retenta*). З тієї суми 8 тисяч злотих не віддали до Скарбу коронні ротмістри Абрам Стрибиль і Григорій Ставецький, яких у 1634 р. обрали поборцями. Серед боржників був і Олександр Немирич, який мав ставити

300 злотих. (Див.: *Pieńkowski M.* Sejmik ziemi warszawskiej wobec problemów wewnętrznych Rzeczypospolitej za panowania Władysława IV // *Almanach Warszawy*. Т. X. — Warszawa: Muzeum Warszawy, 2016. — S. 23–24).

⁸⁴ *Volumina Constitutionum...* — Т. 3. — Cz. 2. — S. 359.

⁸⁵ Докладніше див.: А. S. Radziwiłł, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*. Т. 2. 1637–1646. Przełożyli i opracowali A. Przyboś i R. Żelewski. — Warszawa, 1980. — S. 199 i in.; *Czapliński W.* Sejm w latach 1587–1696 // *Historia sejmów polskiego*. Red. J. Michalski. — Т. 1. — Warszawa, 1984. — S. 217–299; *Opaliński E.* Sejm srebrnego wieku 1587–1652. Między głosowaniem większościowym a liberum veto. — Warszawa, 2001; *Volumina Constitutionum*. Т. 3. — Cz. 2 ... — S. 351–362.

⁸⁶ *Konopczyński W.* Chronologia sejmów polskich. — Kraków, 1948. — S. 149–152.

хоругву, взявши зі Скарбу на її спорядження гроші з подимного податку, але хоругви не сформував і грошей не повернув. Учасники теперішнього сеймику наказали йому повернути борг на наступному сеймику під загрозою виплати штрафу — подвійної суми і ще 14 гривен, погрожуючи накладенням баніції і Коронним трибунальським судом у Любліні без права на апеляцію. Ще одним боржником виявився поборця Ян Полонський, який у 1634 р. зібрав подимне у сумі 18948 злотих і 15 грошів і помер, не встигнувши передати податок до Коронного скарбу. Його спадкоємці не поспішали повертати кошти, тому на сеймику прийняли рішення зобов'язати інстигатора Київського гродського суду описати маєтності небіжчика і виплатити з них окреслену суму. Подібним чином не передали до Скарбу гроші нащадки померлого Олександра Ганського, а також Шимон Павша. Їх зобов'язали укласти відповідні реєстри і прозвітувати про зібрані податкові гроші. Згадуваний вище київський земський писар і поборця Федір Сущанський-Проскура завинив Скарбу 25430 злотих, які своєю чергою йому не сплатили деякі власники маєтностей як подимний податок. Учасники сеймику рекомендували йому судитися з боржниками і стягнути з них ці гроші через суди, а потім відвезти до Львова для сплати жолду коронному війську.

На сеймику ухвалили збір нового подвійного подимного податку й обрали нового поборцю — житомирського войськового і київського гродського писаря Войтеха Рильського, який мав скласти присягу згідно з конституцією 1629 р. Зібрані гроші він мав відвезти у Львів і передати для сплати жолду військовим, а після передачі подимного — надати відповідні реєстри з підписом своєї руки на сеймик і прозвітувати. Учасники сеймику закликали усіх попередніх поборців, які ще не прозвітували про зібрані гроші і не передали реєстри зі своїми підписами і печатками, зробити це на наступному сеймику. Осіб, які ухилялися від цієї процедури, обіцяли позвати до Київського гродського суду і добиватися оголошення для них вироку баніції. Цікаво, що подібні ухвали прийняли й інші реляційні сеймики. Так, наприклад, депутати варшавського сеймику вирішили, що до 18 серпня мали бути зібрані усі податки і відвезені до Львова, а боржникам погрожували позовами до гродського суду⁸⁷.

Питанням оборони і обороноздатності воєводства присвячено небагато місця в ухвалі: йшлося тільки про те, що у разі нагальної потреби проти неприятеля буде виставлено посполите рушення, і кожний шляхтич «пристойно і порядно» візьме в цьому участь.

⁸⁷ *Pieńkowski M. Sejmik ziemi warszawskiej wobec problemów wewnętrznych Rzeczypospolitej... — S. 20.*

Сеймикову ухвалу підписали 15 осіб: першим був, звичайно, воєвода Януш Тишкевич, другим — маршалок сеймику Криштоф Тишкевич, третім — київський земський суддя Стефан Аксак, далі — Абрам Тишкевич, Миколай Осовський, житомирський війський Войтех Рильський, Павел Луковський, Станіслав Бочковський, Северин Потоцький, Миколай Прержевський, київський підчаший Федір Воронич, Вацлав Щербина, Олександр Вензловський, Ельяш Янчинський, Станіслав Чудовський.

Висновки

Важливе значення для перебігу сеймів та функціонування держави в цілому мали передсеймові сеймики, на яких обирали послів і уклали посольські інструкції, де формувалися відповіді на ініціативи керівних кіл і різноманітні пропозиції місцевої шляхти. Сеймики відігравали важливу роль у житті суспільства і системі влади Речі Посполитої, тому дослідження сеймикових інструкцій і ухвал розглядаються істориками як вираження позицій і поглядів цілої локальної спільноти, а не тільки шляхетських лідерів⁸⁸. Аналіз усього складу сеймикової документації міг би дозволити провести реконструкцію всієї історії передсеймових нарад та дослідити багато інших проблем, пов'язаних з публічним життям київської шляхти, але, на жаль, до нашого часу дійшли одиничні джерела тієї доби. Документи, що публікуються нижче, розкривають запити київської шляхти станом на 1640 р., висвітлюють її позиції й погляди щодо важливих державних і локальних проблем, дозволяють реконструювати низку тогочасних подій.

Зміст інструкції київським послам 1640 р. відображає широкий спектр проблем соціально-політичного й економічного характеру, у розв'язанні яких місцева шляхта була зацікавлена. В діяльності житомирського сеймику, подібно до інших регіонів Речі Посполитої, важливе місце займали фіскальні питання. Київська шляхта позитивно відповідала на королівські легатії стосовно державних потреб. Житомирський сеймик не ухилявся від сплати податків, іноді навіть вишукував інші джерела доходів для Коронного скарбу (наприклад, додаткові збори), вирішував питання щодо боржників і злісних неплатників.

Важливе значення шляхта надавала справам, пов'язаним із впорядкуванням зимових постів (гіберн) та забезпеченням військових підрозділів продовольством. Депутати обстоювали позицію щодо виплати жолду війську й ухвалювали стягнення на це відповідних податків. Збір кожного податку затверджувався сеймиком з року в рік із вимогою звітності

⁸⁸ *Opaliński E.* Kultura polityczna szlachty polskiej w latach 1587–1652. — Warszawa, 1995. — S. 19; *Pieńkowski M.* Sejmik ziemi warszawskiej wobec problemów wewnętrznych Rzeczypospolitej... — S. 11.

збирачів. На реляційному сеймику 1640 р. було ухвалено запровадити новий подвійний подимний податок і змусити всіх боржників повернути гроші до Скарбу. Тож київська шляхта вирізнялася прагматичним підходом у вирішенні фіскальних проблем.

Житомирський сеймик успішно виконував покладені на нього самоврядні функції. Більша частина сеймикових документів присвячена справам і проблемам місцевого значення: заборгованість перед державним скарбом, реконструкція й оборона київського замку, звільнення Києва і Житомира від постоїв коронного війська, а київських купців — від сплати мита на території ВКЛ, нагородження заслужених військових тощо. Загалом внутрішні локальні проблеми завжди найбільше турбували місцеву шляхту в будь-якому воєводстві і домінували у текстах інструкцій та ухвал⁸⁹.

Аналіз матеріалів житомирського сеймику 1640 р. дозволяє зафіксувати два рівні державно-територіальної ідентифікації київської шляхти: 1) приналежність до політичного народу Речі Посполитої; 2) приналежність до свого регіону (воєводства). Отже, виразний характер мала і локальна самосвідомість київської шляхти, для неї були характерні всі типові цінності шляхетської політичної культури Речі Посполитої.

Д о д а т к и

№ 1

29 березня 1640 р. Житомир. — Інструкція послам від Київського воєводства на варшавський сейм

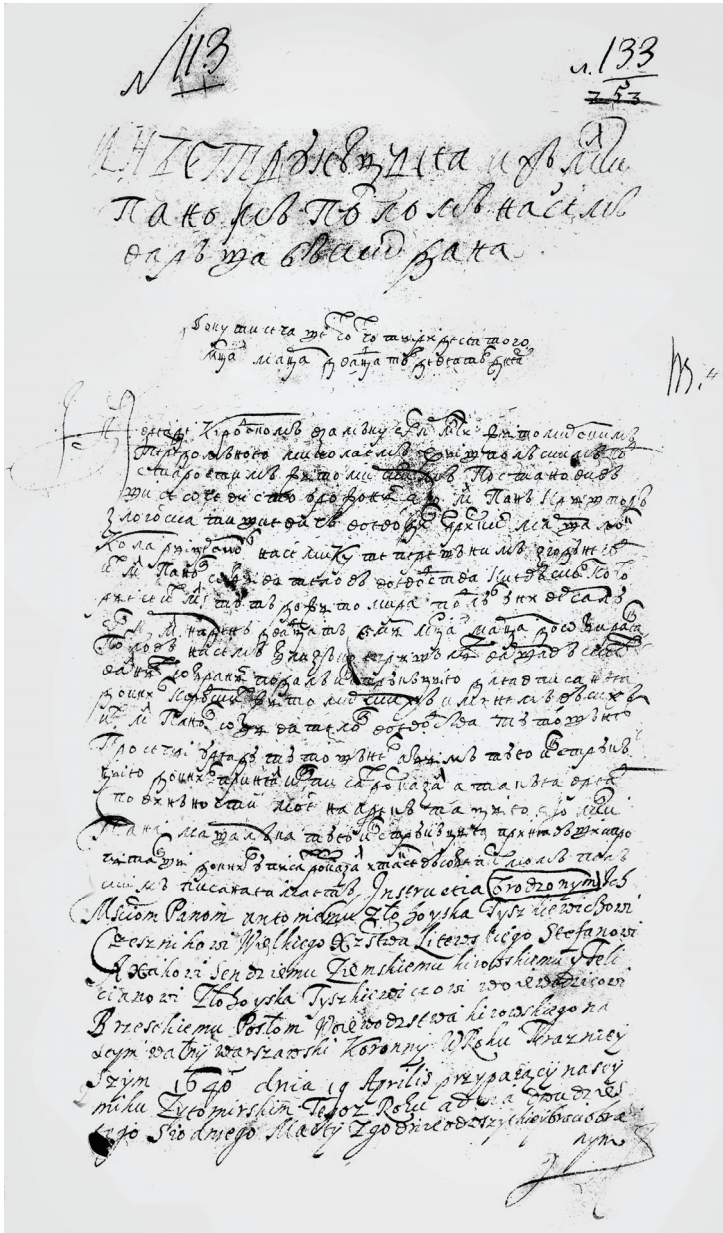
Иньструкъцына ихъ ѿлти паномъ посломъ на сеимъ варшавъскии дана

Року тисеча шестсот чотыридесатого
ѿсца марца двадцать девятого дня

На вряде кгородскомъ в замьку его кр. ѿлти житомирскимъ, передо мною, Николаемъ Вышпольскимъ, подстаростимъ жытомирскимъ, постановивъшисе очевисто урожонии его мл. панъ Крыштофъ з Логоиска Тишкевичъ, воєводич бристккии, маршалок кола рыцѣрского, на сеимику теперешънимъ, згодъне ѿд их мл. панов ѿбывателовъ воєводства Киевъского, которые се их мл. тутъ до Жытомира подлуг универсалу его кр. мл. на день двадцать сѣмыи ѿсца марца до ѿбирания пословъ на сеимъ

⁸⁹ Див., наприклад: *Ujma M. Sejmik Lubelski (1572–1696)*. — Warszawa, 2003; *Ternes J. Sejmik chełmski za Wazów (1587–1668)*. — Lublin, 2004; *Ziober A. Sprawy lokalne w świetle instrukcji i laudów sejmikowych ziemi halickiej w pierwszych latach panowania Jana Kazimierza Wazy // Rocznik Lubelski*. — Т. XXXIX. — Lublin, 2013. — S. 20–29.

близько прышълыи варшавьскіи валныи обраныи, подаль инструкторьцю для вписанья до книг кгородских жытомирскихъ именемъ всьихъ их мл. панов обывателов воеводства тутошьнего, просечы уряду тутошьнего абымъ тую инструкторьцю до книг принал и вписат росказал. А такъ я, вриад, с повиньности моеи на афекьтацыю его мѣти пана маршалька тую инструкторьцю принавъши и прочитавши, до книг уписат росказал, и так се въ себе писмомъ польскимъ писанаа маеть.

Instructia urodzonym Ich Mściom panom Antoniemu z Łohojska Tyszkiewiczowi, czesznikowi Wielkiego Xięstwa Litewskiego, Stefanowi Axakowi, sendziemiu ziemskiemu kiiowskiemu, i Felicianowi z Łohojska Tyszkiewiczowi, woiewodzcicowi brzeskiemu, posłom woiewodztwa kiiowskiego, na sejm walny warszawski koronny w roku terazniejszym 1640, dnia 19 Aprilis przypa[da]jący na sejmiku żytomirskim tegoż roku a dnia dwudziestego siódmego Marty, zgodnie od wszystkiej braci obranym // [133v] dana.

Naprzód Ich Mści panowie posłowie za obmyszlowanie i młściwe ojcowskie staranie JeKrMści panu naszemu młściwemu uniżenie podziękowawszy dobrego zdrowia, szczęśliwego na długie lata panowania i nad nieprzyjaciół zwycięstwa winszować mają i proźby donieść aby i napotem na czasy młściwie *curam paternam gerens* z łaski i pieczołowania swego nie raczył opuszczać. Znacznie a odważnie JeKrMści pana naszego młściwego dzieła *et fortia feliciaque gestarum trophea toties cum summa laude immortalique Rei publica ac totius gentis Poloniae gloria* z wielu nieprzyjaciół koronnych, osobliwie Turka, Tatar, Moskwy i Szwedów w tak krótkim czasie susceptą, iako nam i wszystkiej Rzeczypospolitej smakują i uciechę przyniosły *et quis enarrabit* nie polskie, ale postronne *natie sera posteritate* to podawać muszą. Przetoż *gratitudinis ergo* abyśmy *et in posterum* ojcowskie JeKrMści pana naszego młściwego affect sobie pozyskali, oświadczamy to i chcemy oświadczyć, że na co inszych woiewodztw consens nastompi, to uczynić i wykonać gotowaliśmy.

Wyrozumiawszy s proposity posła JeKrMci, pana naszego młściwego, na sejmik terazniejszy z instructią przysłanego uczynionej i z tej że samej instructiej, że cesarz turecki po otrzymanym w Persji zwycięstwie o podniesieniu wojny przeciwko państwom koronnym *in persona sua* zamysła i wszystkie prawne *vires suas* ku nam obróciwszy z wojski i apparatusem woennym pogotowiu iest, przetoż aby tak potężnemu Rzeczypospolitej nieprzyjacielowi i tego *impetum*, iako najlepszy i naprędszy odpór mógł być dany, mają się Ich Mci panowie posłowie naszy w tej mierze z innemi Ich Mciami // [134] pany posłami inszych woiewodztw znosić tak, iednak aby to naszemu woiewodztwu, iako spustoszałemu, nic szkody nie przynosiło, owszem tylko owoce, wojsk, które by temu nieprzyjacielowi *resistere* mogły na woiewodztwa rozebrawszy, do nas umowione rzeczy przynieść mają. Co sie zaś tknie żołnierza borgowego, temu aby stipendia ich słusznie byli zapłacone, mają się ich m[ilości] panowie posłowie naszy w tym z innemi woiewodztwy znosić, iakoż w tym tylko samym punkcie *plenariam* daiemy *facultatem* i poborów na te zaplate pozwolenia. Tak iednak aby te pobory nie byli oddawane do rąk JeMci pana podskarbiego koronnego.

A iż woiewodztwu naszemu Kiiowskiemu woiewodztwo Ruskie w izbie poselskiej na stronie małopolskiej przeciwko ordynatiej praw i Constitutiej

miejsce *praecipere* usiłuje, przeto *officere* to *omnium* mają. Ich Mci panowie posłowie naszy *ante omnia* aby iako w senacie, tak w Tribunale to woiewodztwo przed woiewodztwem Ruskim *primum locum tenet*. Tak i w izbie poselskiej posłowie tegoż woiewodztwa na stronie małopolskiej zaraz po woiewodztwie Sandomirskim wedle dawnych praw i ordynatiej *teneret* i owszem do żadnych spraw Rzeczypospolitej nie przystempować aż by to miejsce naszemu woiewodztwu restituowane było. Na przeszłym sejmie iż iednego z Ich Mciów panów posłów od pewnej osoby obszedł *contempt* takowy, który wszystkie koło poselskie uraził i przyczyną tego był, że ten sejm szczęśliwego effectu swego nie wziął. Tedy Ich Mśc panowie posłowie gorąco upomnić się o to mają, aby *lesa persona i status equestris* w tej sprawie *ex autore facti* słuszną satisfactią odniósł i żeby się takie napotym *ausus* przeciwko prawu i bezpieczeństwu pospolitemu nie działy.

Starać się i domawiać o to mają, czyniąc dosyć *affectedatii* niasniejszego królewicza JeMci Carola Ferdinanda, biskupa wrocławskiego, o pozwoleniu dalszej dzierzawy opactwa Czerwieńskiego, ponieważ ta Rzeczpospolita nasza, iako królom panom // [134v] swoim, tak i *posteritati* ich respectując na *merita* ich zwykła *gstatitudinem* pokazywać. Nie mają Ich Mśc panowie posłowie naszy być przeczni *desiderio* królewica JeMci, ieśliby insze woiewodztwa na to pozwolili, tak iednak, aby królewicz JeMśc *juramentum fidelitatis sua* uczynił i w dobrach tego opactwa dozorców abo starostów szlachtę dobrze osiadłą mieć raczył.

Jako miła i ucieszna rzecz gdy *suis natalitis illustribus* cieszymy się, tak niemniej żałosna i bolesna, gdy to co *una cum vitali spiritu ama iuribus suis*, mamy podanego i *vitae ac fortunis suis equiparamus* bywa od nas oddalono. Doznawają teraz xięstwa Ich Mśc *Ducali sanquine nati*, których familie starożytne i tytuły constitutią przeszłą *in dubium votowane*, zaczym nic tylko na trybunale, ale w grodach i ziemstwach *etiam eis*, których też constitutia excipowała, tytułów xiążęcych dawać zbraniają się *omni mode*, w tym Ich Mśc panowie posłowie mają laborować aby ci, których u niej przywilej przez JeKrMc poprzysiężony przy tytułach i prerogatywach zostawił, ponieważ oni *nihil praesumunt* ani *presumere possunt* więcej nad stan szlachecki, inaczej bowiem u niej przywilejowi deregowało by się.

Religia grecka nie tylko starożytnymi prawami iest obwarowana, ale i za szczęśliwego panowania JeKrMci Pana naszego Młciwego confirmowana przez JeKrMśc Pana naszego Młściwego i wszystkie Rzeczpospolitą aby gruntownie według praw i przywilejów uspokoiąna była. Ich Mość panowie posłowie pilnie tego domawiać się mają, cerkwie też, które przez comisarze JeKrMśc nie będące u uniej w miastach JeKrMści podane, a przez różne osoby odebrane są, a osobliwie cerkiew lubelska, która kosztem wielu osób szlacheckiego stanu na gruncie kupnym fundowana, zmurowana i nadana iest.

Także cerkwie w dobrach szlacheckich najdujące się, a przez władików uniatskich // [135] odebrane ze wszystkimi gruntami, aparatami cerkiewnymi i z przynależnościami ludziom starożytnej religii greckiej, aby przywrócone były. A jeśli religii uspokoić i cerkwi ze wszystkim powracać nie chciano, tedy do żadnej rzeczy Ich Mości panowie posłowie naszy przystępować nie mają.

Upatrując to, że z Moskwą zatrzymana przez długi czas comissia, niepewność pokoju za sobą pociąga, starać się o to mają panowie posłowie z inszemi woiewodstwami, aby *propter evitandum futurum periculum* nieodwłocznie skończona była.

Commisij kozackiej w przeszłym roku odprawionej, iż dotychczas porządek doskonały nie mógł być uczyniony, skąd ludzie przy commissarzu i pułkownikach naznaczeni ani po pewnej liczbie nie są, ani też zapłaty naznaczonej z pewnych Rzeczypospolitej dochodów nie mają. Przeto pilnie starać się będą Ich Mść panowie posłowie naszy, aby takowym ludziom rzetelnie wyrażone były miejsca stanowisk i w pewnych czasach popisy, także i nieodwłoczna po takich popisach zapłata z pewnych procentów, dochodów skarbowych naznaczona i nieodwłocznie oddawana była bez uimowania quarty wojsku ukrainnemu naznaczonej. Także by żadnej nie było od wyciągania statiej i przechodzenia po dobrach i majątnościach szlacheckich i inszych wszelakich exactiej, tak od panów pułkowników, jako i samych żołnierzy, którzy od służby Rzeczypospolitej są oddaleni, aby *sub regimene ac potestate* tak Ich Mościów panów starostów, w których dobrach zostają, jako i panów swoich dziedzicznych byli. Iż też dobra ziemskie do Terechtemirowa *nullo iure violenter* zabrali kozacy, aby *antiquis possessoribus* przywrócone i komisją ograniczone były (*iurabunt* wedle constitucij przeszłej). //

[135v] Hiberna żołnierskie iż *cum magno commodo ex emolumento* Rzeczypospolitej być widzimy, starać się o to panowie posłowie mają, aby to na tym sejmie effect swój wzięło.

Podatków tak częste do skarbów wnoszenia gdyż ani quarta, ani pobory nie wystarczają na zapłatę żołnierzowi, gdzie się obracaie, mają się o tym panowie posłowie dowiedzieć i domawiać aby JeMść pan podskarbi jeśli nie na początku, tedy namniej w pulsejmu dla uczynienia dostatecznego z przeszłych podatków rachunku przybył. Zamorskie iż znaczne *subsidium et augmentum Rei publice* przynieść mogą, przetoż *imbunt rationes* panowie posłowie aby nie *detrimentum*, ale *commodum* stać Rzeczpospolita miała i aby szafunek ich przy Rzeczypospolitej zostawał.

Upatrując to, że za częstokrotnymi o naprawie monety obietnicami poprawy doczekać się nie możemy, zlecami to w ręce panów posłów, aby ta minica w dobrą ryzę wprawiona była.

Ponieważ JeKrMść Pan nasz młściwy zasłużonych żołnierzy smoleńskich z pamięci swej nie raczy wypuszczać, prosić JeKrMść aby *ex liberali*

munificentia sua według zasług każdego opatrzyć raczył. Tak iednak aby z dobr onym conferowanych służba Rzeczypospolitej nie ginęła.

Iż zawyuzdaną swowolą i *contemptem legum publicarum banitas i infames* wiele znajdują się, którzy *temere cum partibus componere* nie chcą *incumbit*, to Ich Mści panom posłom aby te prawa, które *per absum* są anihilowane, byli reasumowane, iżeby przez Ich Młściów panów woiewodów, starostów i ich vicesgerentów i przez szlachte *ad instar* pospolitego ruszenia *exequietie* odprawowane, i paeny na nieposłusznych aby nie bytnych przy odprawowaniu *exequutie* aby byli postanowione.

Zostaie wontpliwość *Constitutii* o czasie obierania deputatów, abowiem o dobieraniu drudzych do *experatii* urzędu rachować zwykli, aby tedy ta wątpliwość zniesiona była potrzeba *constitutią* objaśnić, więc i o tych, którzy będąc zwyczajnego i słusznego czasu // [136] obrani na Tribunal nie ziachawszy, powtore w roku nastempującym abo drugim, nie czekaiąc *expiratii* czterech lat deputatami zostaia, maią li być na Tribunale przyięci abo nie trzeba elucidować.

Iż mimo ufale sejmu blisko przeszłego warszawskiego poborcy woiewodztwa naszego *abierat desertatorum et conflagratorum* w skarbie coronym nie przyięto, zaczym poborca nasz urodzony pan Fedor Suszczański Proskura, pisarz ziemski kiiowski, *in periculo* zostawa. Starac się panowie posłowie maią aby actie prawne i processa o dodatek podymnego poborami od pana poborcy za dekretem Tribunalu Radomskiego obywatelom woiewodztwa kiiowskiego intentowane z onych zniesione były, żeby o to *eviterne* uwolnieni zostali.

Sejmiki *relatione* we cztyre niedziele po skończeniu sejmu *constitutią* aby obwarowane były, na których dla podatków uchwalonych poborca aby był obierany, który tamże *super veram exactionem et restitutionem iurament* wykonać ma według prawa przy tymże poborcy, aby wybieranie czopowego zostawało *sub eodem iuramento*.

Szos, furmanke, prasolke i inne do nich należące *accidentie*, s których *subsidiium* nieposlednie do skarbu przychodzi, na co się obraca, mają się panowie posłowie dowiedzieć i teraz iakim prawem przed sejmem JeKrMści pan podskarbi wybierać pozwolił i na co to obrócił. A napotym wybieranie tych podatków przy poborcy aby zostawało *efitient*.

Stanała była *Constitutia* Anno 1631 o zmurowanie sklepu na chowanie xiąg ziemskich kiiowskich, która ze śmiercią urodzonego Jerzego Lasoty na to od nas obranego i dotąd effectu nie wzięła *expedie* aby ta *Constitutia* była reasumowana i żeby *ex actores rationem* wybranych na to pieniędzy na sejmiku relacyjnym liczbę uczyniwszy, pieniądze *in instantii* oddali *sub pena mille marcarum ad instantiam cura suis* na Trybunale *inter causas fisci repetenda*, za które ma być // [136v] sklep w zamku kiiowskim na xięgi tak ziemskie, jako i grodzkie za *ordinatią* naszą zmurowany, i za obraniem na to

przez nas sposobnej osoby. Constitutia Anno 1638 o dobrach dziedzicznych przed unią nabytych służąca woiewodztwu Podlaskiemu aby i naszemu woiewodztwu służyła *efficere* maia.

Okazywanie nasze iż dnia świętego uroczystego w poniedziałek świonteczny, przed cadentią roków ziemskich troieckich zwykło się odprawować na dzień inszy sposobniejszy, to jest na poniedziałek przed świontkami, aby było przełożone starać się maia.

Commisia woiewodztwa Kiiowskiego z Czernihowskim iż ku wielkiej szkodzie z umniejszeniem gruntów ufalona *efficere* to maia, aby była *meliorowana* i żeby wedle dawnych praw, przywilejów *dispositio* granic *ab antiquo* będących była odprawowana, inakszą panowie posłowie żadnym sposobem nie maia pozwalać. Processa też między tymi woiewodztwy, tak *ratione bonorum, iako i win rarum* przed tym teraz i napotym zaszłe i zachodzące *in quo vis foro ex termino ab utrinque* aby były do skutecznej *dislimitatii suspendowane*. *Propter maius subsidium* skarbowi koronnemu na zapłatę wojsku kwarcianemu aby do dobr JeKrMści w xięstwie Siwerskim lustratorowie naznaczeni byli, którzy by starostwa lustrowali i kwarte naznaczali, iako i w inszych starostwach koronnych.

Iż dotąd w Trybunale koronnym Lubelskim w sprawach duchownych deputatów woiewodztwa Kiiowskiego, Czernihowskiego do sądenia spraw z duchownymi osobami nie przypuszczono, aby i ci mieli *suas voces* i sądy odprawowali Ich Mość *officere* maia.

Zabiegaiąc *per curis* woźnych aby się *in posterum* wiedziały *curandum*, żeby *actores* w sprawach swoich *relatione extraditarum quarum vis citationum suis in civilibus, quam in criminalibus causis* w grodach abo w ziemstwach poblizszych przez woźnego, // [137] który pozwy dawał przed cadentią roków ziemskich i grodzkich dwiema, przed trybunałem czterma, przed sejmem przynamniej piacią niedziel *relatie* czynili i do xiąg zapisywali w koźdy w powiecie swym, w którym dobra pozwanego *consistunt*, a inaczej aby żadna sprawa, której by *rellatie* zapisana nie poprzedziła u sądu wszelakiego miejsca nie miała. A ieśliby który starosta abo urzędnik był *inno datus paenis legum sine banitione*, tedy *in proximiori officie* a bezpieczeństwo woźnych wedle praw dawnych ma być reasumowane.

Deputaci obrani aby na pierwszą sesją iachali *sub paena quingentorum marcarum ad civi suis instantia sine appellatione et eius prosecutione exceptis legalibus*. Mają Ich Mość panowie posłowie *efficere* aby *conclusia* sejmowa nad czas opisany ani iednym dniem nie była prolongowana, a co by po czasie było *agitatum sine sancitum* aby było *irritam* i o starać się maia, aby nic do senatu nie przynoszono, na co w izbie poselskiej zgody nie było. Constitutie też aby z podpisem ręki marszałkowskiej zaraz do grodu warszawskiego podane i bez odwłoki *inserowane* były, bez których panowie posłowie ieśli nie

mogą być drukowane przynamniej pisanych i ręką JMci pana marszałka poselskiego podpisanych nie mają przyjeżdżać.

Żołnierzom tym, którzy *in presidis* na Kodaku także i tym, którzy przy panu komisarzu i pułkownikach kozackich na pewnych stanowiskach zostają, aby s pewnych starostw prowiant był obmyślony i postanowiony, a dobram szlacheckim aby się w tej mierze *praeiudicia* nie działały. Panowie posłowie *efficere* to i o tym kto tym żołnierzom płacić ma dowiedzieć się mają. Stanowisk i przystawstw aby w dobrach szlacheckich nie dawano *diligenter* mimo insze rzeczy *curabunt* panowie posłowie.

Do placenia podatków czopowego aby telko miasta i miasteczka JeKrMci duchowne i szlacheckie należeli, // [137v] a wsi szlacheckie aby od tego wolne zostawały *effitient*. Panowie posłowie aby przeszle o tym constitucie reasumowane były domawiać się mają, i *paena* aby na panów poborców była ufalona, ieśliby to *nomine* kogo prawnie trudnić chcieli. Ponieważ zapisy ieszcze tego wojewodztwa częstokroć *diuturnitate temporis in dubium* bywają *vocowane*, przetoż aby napotym wszelakie zapisy *sufficienter* wedle statutu sprawione *ex informa* napisane, więc i dawniejsze *ad acta castrensia sine terrestris* którego kolwiek powiatu tego wojewodztwa przez tych komu służą nadalę do roku i sześciu niedziel *per oblatam* podawane były, a inaczej aby *nullitati sub iacerent* ich mość *efficient*.

Najduiące się też niektóre wojewodztwa i powiaty takowe, w których *im possessionati* poborcami bywają wybierani, a gdy u których retenta podatków Rzeczypospolitej zostają, tedy nie masz ich skąd *repetere*, przetoż takowe koźde wojewodztwo abo powiat aby napotym osiadłych poborców miało i terazniejszego żeby retenta między się rozebrali. *Verificatie i habella*, iako stanowi szlacheckiemu i wolnościom naszym przeciwna, aby była zniesiona według *laudum* wojewodztwa naszego i według pierwszych instructiej naszych na przeszle sejmy danych, i ten pan poborca nasz pan podczaszy kiiowski aby był od processów uwolniony, o co wszystko posłowie starać się mają. //

[138] Zamek kiiowski iż iest *in meditullio* kozaków, w żadnej obrony niema, w iakim niebezpieczeństwie pod czas blisko przeszłych wojen kozackich zostawał, gdyby nieoptarżność wprzód boska, a potym JeMśc pana wojewody tutecznego czułość i staranie, tudzież i gromady niemależ ludzi w zamku przez długie czasy trzymanie nie przez wielkiego kosztu JeMśc lubo szczupły barzo prowent z tego wojewodztwa nam wiadom iest, zaczym mają Ich Mśc panowie posłowie proźbe swoje *officere* aby te koszty JeMci byli nagrodzone i zamek aby s podatków Rzeczypospolitej był naprawiony i obwarowany. A iż przed tym do tego zamku byli draganowie albo piechota, a teraz podzamczanie choć nie powinni, strzegą, których ledwie czwarta część i to zubożałych przez żołnierza zostało, upraszać mają IchMci panowie posłowie aby s pomienionych podatków piechota do tego zamku obmyślona była.

Ich mciom panom hetmanom koronnym Ich Mśc panowie posłowie *quam sollemissime* podziękować mają za ich odwagi i koszty *erga Reinpublicam* pokazane i oświadczone.

ЦДІАУК. — Ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 133–138.

№ 2

**29 березня 1640 р. Житомир. — Петиція на сейм
від шляхти Київського воєводства**

Petitia Ich Mciom panom posłom poruczone

JeMśc pan woiewoda kiiowski *de suo* dla pomnożenia chwały Bożej kościoł w Żytomirzu zbudował. Przetoż Ich Mośc panowie posłowie mają prosić JeKrMśc aby JeKrMśc dla odprawowania chwały Bożej wioskę iaką na kościoł ten od starostwa żytomirskiego naznaczyć raczył i przez comisarze odgraniczył. //

[138v] Poglądaiąc na znaczne i odważne xcia JeMości Jeremia Korybuta Wiśniowieckiego *in patriam merita*, więc że nie tylko dobra iego dziedziczne tak przez żołnierza koronnego pod czas wojny kozackiej, iako i przez swowoleństwo kozackie w wielką *desolatią* przyszło, ale też i sam wielki koszt na usługę Rzeczypospolitej ważył i na tej wojnie kozackiej *cum numeroso ac splendido strenuoque comitatu praesens* będąc, krwie swojej nie litował. Maią Ich Mośc panowie posłowie do JeKrMści prozbę wnieść aby JeKrMśc na zasługi onego i na tak wielką od kozaków i tegoroczną od nieprzyziaciela Krzyża Świętego dobr jego dziedzicznych *desolatią*, *respectuiac munificentia sua regia* nagradzać mu raczył i żeby dobra iego ukraiinne zadnieprskie te, które są *desolata aboneribus Rei publice* do pewnego czasu uwolnione zostawały.

Bene merita JeMści pana starosty bogusławskiego, pisarza polnego⁹⁰, które nieraz oświadczał zdrowiem i substantią aby odnieśli *patitudinem* od JeKrMści Ich Mśc panowie posłowie *iure habebunt*. Za Jego Mością panem pisarzem ziemskim kiiowskim⁹¹, któremu miasteczko i zameczek Kornin przez ogień *funditus* zniesione iest, gdzie nie tylko *substantia* wszytka iego, także wszytkie prawa na różne maiętności iego dziedziczne, // [139] których iednych i teraz iest *in possessione*, a o drugie z różnemi osobami prawem czyni, do tego *cerography* na długi różne i insze *dispositie i munimenta*, ale na ostatek i xięgi ziemskie kiiowskie roków świętomichalskich w roku tysiąc sześćset trzydziestym ósmym sądzonych, które byli dla sporządzenia za niedosądzeniem się

⁹⁰ Dominik Aleksandr Kazanowski.

⁹¹ Fedor Suszczański Proskura.

tych roków za następującym sejmikiem tamże do domu swego zawiózł, wszystkie zgorzały. Prosić maia Ich Mśc panowie posłowie JeKrMci aby te maiętności, na które prawa pogorzały, onemu prawem wiecznym confirmować raczył, i o te zgorzały xięgi aby ni od kogo trudności nie miał, uwolnił go.

Jako wszystkim JeKrMśc zwykł *per rigere manum*, a mianowicie tym, którzy i maiętność, i zdrowie na usłudze Rzeczypospolitej stracili, *ex clementia sua regia* względ na zasługi JeMści pana Marka Gdeszyńskiego na zdrowie okaleczonego miecz raczył, prosić Ich Mci panowie posłowie maia.

Maią też ich Mśc panowie posłowie naszy wnieść proźbę do JeKrMści za miastem Kiiowem, iako stołecznym ukraiinnym, aby od stanowisk żołnierskich i przechodów *in perpetuum* uwolnieni byli, a osobliwie o to proźbę do JeKrMci wnieść maia za mieszczany tego miasta, których nad prawa i wolności ich pisarze celni // [139v] Wielkiego Xięstwa Litewskiego na komorach i przykomorkach rzeczyckim, mohilowskim i mozyrskim uzurpując pogranicze nad constitutie, które deklarują, iż między Koroną a Wielkim Xięstwem Litewskim żadnego pogranicza nie miasz. A oni cło zagraniczne na nich wyciągają i biorą, co iż nie tylko mieszczan, ale i stan szlachecki, i wszystkich kupców koronnych obchodzi, prosić JeKrMśc aby taki ciężar był z nich zniesiony i więcej napotym do tego cła nie byli pociągani.

Także starostwo żytomirskie iż od żołnierza barzo zubożone, a same miasto Żytomirz, w którym się sejmiki, *electie* i insze zjazdy odprawować zwykli, tak spustoszone, że i stanowisk panowie obywatele tego woiewodztwa zjachawszy na sejmik gospod i wczasu swego pod bytność nie mogą mieć, przetoż prosić JeKrMśc, aby te miasto od stanowisk żołnierskich uwolnione było.

Co wszystko zlecamy *fidei iure et sedulitati* Ich Mści panów posłów pilnie upraszając, aby Ich Mści zniosszy się z inszemi woiewodztwy posłami, wszystko to co do całości ojczyzny posłańcy tak swobód naszych szlacheckich zatrzymania i sławy Rzeczypospolitej rozszerzenia, niemniej ku pożytkowi tego woiewodztwa ściągacie *eo quo vidobitur meliori modo* raczyli *exequi*.

Pisan w Żytomierzu, dnia 29 marca roku 1640.

Podpisy rąk: Krzysztof Tyszkiewicz, woiewodziec brzeski, marszałek koła rycerskiego.

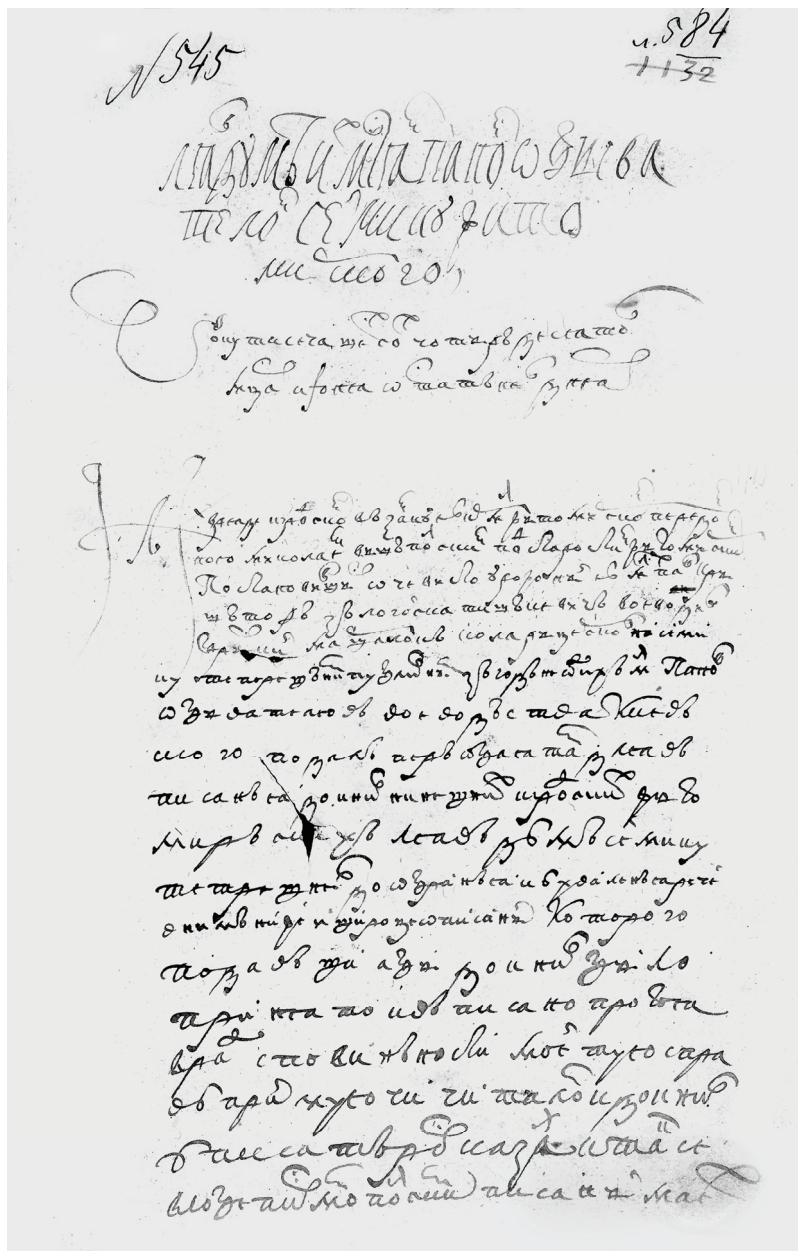
Которагаж то инструкцыя за поданем выш помененое особы, а за принатем моим урядовым до книг нинешних слово въ слово ест уписана.

ЦДІАУК. — Ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 138 зв.—139 зв.

№ 3

30 червня 1640 р. Житомир. — Ухвала (ляюдум)
житомирського сеймику

Ляюдумъ их мѣлти паном ѿбывателом сеѣмику житомирского
Року тисеча шестсот чотырѣдсѣятого,
мѣса июна ѿстатънего дня

На вриаде кгородском въ замку его кр. мл. жытомирском, передо мною Миколаєм Вышьполским, подстаростим жытомирским, постановившыс очевисто урожонии его мѣст пан Крышьтофъ зъ Логоиска Тишькевичъ, воеводич брестский, маршалок кола рыцарского, на семику теперешним публичным згодне од ихъ мл. панов обывателювъ воеводства Киевского подаль перъ облиатам для въписанья до книг нынешних кгородских жытомирскихъ лавьдумъ семику теперешнего до обранья и ухваленья речеи в нимъ нижеи и широце описаных. Которого подавши абы до книг было принято и въписано. Прото я, врад, с повинности моеи тую справу примуючи, читалом и до книг уписать розказал, и так се в себе писмом полским писаныи маєт. //

[584v] My, dignitarze, urzędnicy ziemscy, szlachta i rycerstwo woiewodztwa kiiowskiego na sejmiku terazniejszym uchwałą sejm blizko przeszłego warszawskiego i constituciami coronnemi dnia ostatniego msca czerwca w roku idącym tysiąc sześćset czterdziesiątymznaczony do Żytomirza zgromadzeni, wiadomo czynimy Ich Mściom panom braciej naszej i wszystkim tego woiewodztwa kiiowskiego obywatelom, także i każdemu wiedzieć należącemu, iż przychylając się do pomienionych constitucij i mając moc, także władzę zupełną *ab omnibus ordinibus Regni* na wniesienia (?) albo uchwalenia na terazniejszym sejmiku podatków do zniesienia przeszłych różnych retent łanowych i podymnych w tym woiewodztwie po tę czasy trwających, a skarbowi Rzeczypospolitej należących i przez Ich Mści panów posłów naszych, jako i od inszych wszytkich woiewodztw przyiętych. Tudzież i zapłaty wojsku koronnemu zatrzymanej, więcej dalszej obrany tej zacnej Rzeczypospolitej, a ojczyźnie naszej miłej od nieprzyjaciół iej następujących, i nastąpić broń Boże mających, obmyślenia dostatecznie pozwoloną i dano, nad to i constituciami pomienionemi *approbowaną* torem przodków swoich idących i onych nic nie wydaiąc. Taką między sobą namowę uczyniliśmy i *laudum* zgodnemi głосы postanowili.

Naprzód znosząc przeszłe retenta, których liquidacia *ex regestris Thesauri Regni* przez Ich Mści panów posłów naszych na przeszły sejm posłanych nam przelożona, że te wszytkie przeszłych lat retenta sumnę pięćdziesiąt dwa tysiąca trzysta czterdziesci i ośm złotych i groszy piętnaście wynoszą. Tedy wprzód *ratione* summy ośmiu tysięcy złotych s pomienionej summy pochodzącej, które sobie Skarb Coronny przez Ich Mści pp. Abrahama Strybyła i Hrehorego Stawieckiego, rotmistrzów tego woiewodztwa, w roku tysiąc sześćset trzydziestym czwartym // [585] obranych bydź nie oddanę pretenduie, ponieważ przeszły poborca JeMśc pan Fedor Suszczański Proskura, pisarz ziemski woiewodztwa tego kiiowskiego, quit od skarbu tegoż coronnego otrzymał i nam produkował. Przetoż tej summy iako niewinnej nie przyjmujemy. A że JeM p. Alexander Niemirycz, zawziąwszy pieniądze powiatową

podymne na żołnierza, chorągwie nie stawił, a ni tych pieniędzy nam oddał, przetoż onę powinien nam będzie na przyszłym da Bóg sejmiku electiej deputackiej oddać pod winą dwoiakiej pensiej i dwojga czternasta grzywien, o które ma być przed sąd grodzki kiiowski przez instygatora tegoż sądu na roczki lubo *querele*, które po skończeniu Trybunału terażniejszego i po sejmiku electiej deputackiej pomienionym, naprzód w grodzie kiiowskim sądzoną będą, pozwany i na rozkazanie banitiej, także publicatiej za niedosyc uczynieniem do sądu Głównego Trybunału Lubelskiego między sprawy skarbową coronną odesłany, bez dopuszczenia appellatiej i wszystkich *in genere* dillatiej.

Urodzony też niegdy pan Jan Polonski, będąc poborcą podymnego w roku 1634, i summę ośmnaście tysięcy dziewięćset czterdzieści i ośm złotych i groszy piętnaście wybrawszy, ani nam, ani do skarbu Rzeczypospolitej pieniędzy nie oddał, i nie oddawszy umarł. Po którego śmierci niektórzy snać potomkowie niebożczykowsy część dobr iego pozostałych trzymają. Przeto powinni będą także na sejmiku electiej deputackiej cisz potomkowie i dzierzawcy dobr pozostałych z regestrami dostatecznymi i prawdziwemi stanąć i rachunek z exactiej niebożczykowskiej uczynić, więc regestra i retenta tych podatków, których niebożczyk nie dobrał u niektórych pokazać, za którymi mogli by być contenti ci, którzy nie oddali. A instygator pomieniony sądu grodzkiego kiiowskiego powinien będzie tych retent dochodzić *eo qui supra modo ex processu* do uczynienia zaś albo nie [585v] tego rachunku, także regestrów podaniu dobra niebożczykowskie, wysadziwszy dwóch sposzrodku siebie taxować i skarbowi Rzeczypospolitej do possessiej w taxie podać mamy. A ieśliby te dobra summie pomienionej nie correspondowali, tedy my poglądaiąc iżechmy niebożczyka sami zgodniemi głasy i dobrowolnie za poborcy obrali, ostatek summy skarbowi dopłacić mamy, wszakże pomienieni potomkowie albo dzierzawcy dobr pomienionych *percepte* prowentów z tych że dobr wzięło mają verificować i *pro termino praefato* stanąć *sub paena banitionis ex processu ut supra*. Także i potomkowie urodzonego niegdy pana Alexandra Hanskiego tak, iako i przerzeczonego pana Pawłowskiego, więc i urodzony pan Szymon Pawsza powinni będą regestra swoje do xiąg grodzkich żytomirskich iako wyżej *per oblatam* podać, i *calculum* przeszłych podatków, które *antecessor superstitum* i terażniejszy pan Pawsza *superstes* wybrali uczynić, a to także na sejmiku *electiej* deputackiej cisz retentorów, którzy podatków przerzeczonych nie oddali na rejestrze podać mają, z którymi retentorami instygator przerzeczony sądu grodzkiego kiiowskiego takim, jako wyżej sposobem ma czynić i postąpić, ponieważ też JeMśc pan Fedor Suszczański Proskura, pisarz ziemski tegoż woiewodztwa, nie będąc od nas za poborcę, tylko za posła obrany sam został poborcą, i podatki Rzeczypospolitej od iednych poborami, od drugich zaś podymnym wybiera, iednak do skarbu Rzeczypospolitej summę dwadzieścia pięć tysięcy czterysta trzydzieści złotych winien został. Tedy my jakochmy go nie obierali, tak za niego płacić

(ponieważ tego summa słusność broni) nie powinniśmy, ale niech czyni Jego Mość pan pisarz z temi, którzy mu nie dodali iako wedle prawa będzie należało, lubo tym sposobem [586] i procesem, który iest niżej o terazniejszych podatkach uchwalony, więc iż temi processy swoje niech kończy, którzy nic mu nie dali i na które już *banitie* otrzymał, a wybrawszy ostatek retent, powinien summę pomienioną do Lwowa na zapłatę wojsku koronnemu odwieść, co zaś zostanie się to na tym że sejmiku przyszłym electiej nam oddać i rachunek *exactiej* swojej. Tamże uczynić ma także i retent s podpisem ręki swojej do grodu żytomirskiego lubo kiiowskiego do czterech niedziel od actu terazniejszego *per oblatam* podać, to powinien uczynić *sub paena banitionis*. A o to instygator ten że grodzki kiiowski sposobem wyżej wyrażonym i processem z nim postąpić ma. Także tedy sposób przeszłych retent z woiewodztwa naszego wniesienia i od nich uwolnienia obmyśliwszy drugie podatki, to iest podymne dwoie, lubo woiewodztwo to znacznie osobliwie tego roku przez tatarsy spustoszoną, złupioną, z ludzi obrane i ogniem zniesione iest *in tam praegnanti Rei publice negotio* dać pozwoliliśmy i pozwalamy, a to że wszystkich i wszelakich dobr tak JeKrMści pana naszego miłościwego iako duchownych i świeckich miast, miasteczek, wsi, osad i slobód tak dawniejszych, jako i świeżo osadzać zaczętych, więc i od żydów, gdyż przed pogłównym i przed tym odpłacenia podymnego nie byli wolni, których podatków exactorem albo poborca urodzonego pana Wojciecha Ryłskiego, wojskiego żytomirskiego i pisarza grodzkiego kiiowskiego, mianuiemy, obieramy i stanowimy, iakoż obraliśmy i postanowili, który i *iurament* na sprawiedliwą *exactią in facie nostri* według Constitutiej roku 1629 za wydaniem sobie roty przez JeMści pana Krzysztofa z Łohojska Tyszkiewicza, woiewodzica brzeskiego, marszałka, consensu naszego wykonał, a czas tych podatków wybierania i oddania od actu dnia dzisiejszego do niedziel [586v] czterech w Kiiowie wedle quitów przeszłych podymnych roku pomienionego 1629 naznaczamy, wszakże *abiurata desertatorum ex conflagratorem*, ponieważ ta sama uchwała i constitutie sejmu blisko przeszłego przyjęli, mają być przyjmowaną takim iednak sposobem, że cokolwiek roku tego idącego 1640 spustoszonych i spalonych od nieprzyjaciela coronnego pokaże się maiętności, includuiąc w to i ogień przy podkowy znaczny za *iuramentami* w grodzie słusnie i przystojnie wykonanemi, a raczej wykonać mającemi ten pan poborca ma przyjmować, ale *iuramentu* z miast i miasteczek wójt, albo burmistrz ze dwiema rajcami tak JeKrMści, iako duchownych i szlacheckich dobr ze wsi, zaś watamani z iednym *ex communitate* nie przez subordynowaną osoby, ale właśnie sami w grodzie z wiadomością pana poborcy przy atestatiach pańskich sprawiedliwych przystojnie wykonywać tak *distinctione vel modo rota iuramenti addito*, iako wiele *conflagrat* i iako wiele *desereat* każdej zosobna rzeczy, w której maiętności pokaże się. A te *iuramenta authentice* polskim pismem temuż panu poborcy oddawać mają po wydatku, zaś albo nie po-

mienionych podatków mają być roczki albo *querele* w grodzie kiiowskim sądzone dnia wtórego Augusti blisko przyszelego, *non obstantibus iudiciis trybunalicis*, na których sądach powinni Ich Mści panów poborców tak przeszłych, iako i terażniejszych o nieoddanie albo zatrzymanie i iakim kolwiek sposobem umniejszenie, albo zataienie pomienionych podatków i temi, z którymi ieno będzie należało prawnie czynić i rosprowować się bez wydania pozwów i rellatij zapisowania, gdysz szczupłość czasu tego nie pozwoli, a gwałtowna Rzeczypospolitej potrzeba zapłacenia wojsku coronnemu żołdu zatrzymanego tego wyciąga. Do tego iż *laudo praesenti tanquam publico* // [587] *instrumento ac documento* kożdemu onemu *termin comparendi ex nunc* naznacza się i zachowuie, gdzie pomieniony sąd *absentia delatorum non obstante ad instantiam instygatoris* winnego albo winnych uznawszy na rzetelną *satisfactiā in instanti* nakazać *cum duplici pensione*, i z winami dwojga czternasta grzywien bez dopuszczenia *appellatij etiam a definitiam scutentiam*, gdyż w sprawach skarbowych to iść niema i *constitutio* coronne tego nie pozwalają, a raczej bronią *cum remissione* na wskazanie i *publicatio banitiej* na sądy główne Tribunalskie lubelskie między sprawy skarbowe coronne. A iż JeKrMśc podwoiewodzy kiiowski dla pewnych zabaw i spraw swoich, a JeMśc pisarz zaś grodzki *propter munus exactoris quo fingitur* nie mogą *iuditiis praesidere* na te retenta i nieoddanie pomienionych *exactij* uchwalonych i tych sądów *expediować*. Przetoż in *lucthoritas* odprawowania sądów albo *querel* przy JeMści panu sędzim grodzkim zostawać ma tak, iednak isz na miejsce pana pisarza, jako poborce ma być subdelegat przysięgły, który z panem sędzią sprawy przerzeczone skarbowe będzie miał moc sposobem wyżej opisanym sądzić, wszakże będzie li mógł tak podwoiewodzy ziechać. Tedy i bez subdelegata mają być tę sądy przez dwoch ich m[ilościowych] p[anów] sądowych *celebrowane* pod winami w *constitutiach* dawniejszych na sędziów takowych opisani cokolwiek, zaś pomienionego podymnego pan poborca wybierze go do Lwowa na zapłate wojsku coronnemu uchwałą sejmową naznaczoną odwieźć i obrócić ma. A po oddaniu tegoż podymnego powinien będzie ten że pan poborca na sejmiku przerzeczonem *electiej deputackiej rationem* tych dwojga podymnych nam samym uczynić i registra z podpisem ręki swej *producować*, i do xiąg grodzkich *per oblatam* podać *sub eodem paena*, która na // [587v] przyszelego pana poborce ściąga się. A wszakże to panu poborcy naszemu teraz obranemu waruiemy, który tylko *ad praesentem exactionem* dwojga podymnego od nas obrany iest *ad praeterita*, zaś nic nie należy, iż ieśliby *abiurata de vastatorum ex conflagratorum* Skarb Coronny od niego nie przyjmował i trudności iako o to onemi zadał, ponieważ podług uchwały sejmowej przyjmować powinien te dymy wszyscy, a raczej wszystko woiewodztwo submituiemy się *eodem laudo nostro* tegoż pana poborcę zastąpić, *evincować, eliberować* tak, aby on we wszystkim *indemnis* zostawał, wiele też na tym woiewodztwu naszemu należy, aby Ich MMPP poborcowie

przeszli *declarationem ex rationem* poborów albo podatków dawniejszych, które mieli w swojej administracji uczynili. Przeto postanawiamy aby wszyscy ich m[ilości] p[anowie] poborcowie, które po śmierci świętej pamięci króla JeMści Zygmunta Trzeciego, pana naszego, podatkami zawiadywali rejestra *exacty* swoich tak *perscept expens abiurat desertat conflagrat*, iako i retentów s podpisem rąk swoich i pieczęciami do grodu tutecznego żytomirskiego, lubo kiiowskiego od actu dzisiejszego za niedziel trzy *per oblatam* podali. Potym da Bóg na sejmiku pomienionym electiej deputackiej *rationem sufficientem praemissorum* uczynili, a który by lubo registrów *ad actu* nie podał, lubo *rationem* na sejmiku przereczonym nie uczynił, taki ma być przez instygatora sądu grodzkiego kiiowskiego na roczki grodzkie, lubo *querelle* kiiowskie pozwany *pro paene banitionis eo ut supra modo ex processu*.

Na drugi zaś punct constitutiami obwarowany obmyślenia obrony Rzeczypospolitej i ojczyzny naszej miłej idąc za dawnymi // [588] prawami i świętobliwymi ustawami przodków naszych *unanimi consensu* zezwalamy by mógł być odpór nieprzyjacielowi coronnemu przez pospolite ruszenie, gdyby tego *regens necessitas* była dana, i aby każdy szlachcic *exceptis bis qui iure excepti sunt* przystojnie i porządnie *in persona sua* stanął podług praw i constitucii przeszłych *eo nomine* uchwalonych, chcąc i innemi wszelakimi sposobami, które by byli i mogli być w Rzeczypospolitej obmyślane i postanowione, więc i wszytkimi siłami innym woiewodztwom do pomocy.

To tedy *laudum* albo postanowienie nasze *vigore praemeatus praefati Regni* za łaską Bożą zgodnie sprawione i skończone, iako nie tylko woiewodztwu temu naszemu, ale i wszytkiej Rzeczypospolitej potrzebnę wszyscy ich m[ilości] p[anowie] obywatele tegoż woiewodztwa, *cuiusuis status conditionis ac praeminentia* cale zupełnie a nie naruszenie we wszytkim i w namniejszej części zachować, strzymać i spełnić z nami pospołu powinni *sub fide honore contuentia* i pod winami tu wyżej opisanemi, także w prawie i constitutiach coronnych zamknionemi.

Na co się rękami swoimi podpisuiemy z przyciśnieniem pieczęci naszych i do xiąg tutecznych grodzkich żytomirskich przez JeMść pana marszałka koła naszego *per oblatam* dla actykowania i przez woźnego publicować wskazania podać mamy.

Działo się w Żytomirzu na sejmiku, jako wyżej iest wyrażono, constitutiami coronnemi naznaczonym i approbowanym.

Dnia ostatniego, miesiąca czerwca, roku Pańskiego tysiąc sześćset czterdziestego.

У того лавьдумъ пры печатехъ подпис рукъ тыми словы:

Janusz z Łohojska Tizkiewicz, woiewoda kiiowski m.p.

Krzysztof Tizkiewicz woiewodzic brzeski, marszałek koła rycerskiego ręką swą

Stefan Aksak, sędzia ziemski kiiowski starszy m.p.

Abram Tiszkiewicz ręką swą

Mikołaj Osowski m.p.

Wojciech Rylski wojski zytomirski

Paweł [588v] Lukowski

Ich Mśc Stanisław Boczkowski m.p.

Sewerin Potocki

Mikołaj Prezewski m.p.

Teodor Woronicz podczaszy kiiowski ręką swą

Wacław Sczerbina ręką swą

Alexander Węzłowski ręką swą

Heliasz Janczyński

Stanisław Czudowski.

Которага жъ то лавѣдумъ за поданемъ выш менованое особы, а за принатемъ моимъ урадовымъ до книгъ нинешнихъ кгородскихъ жытомирскихъ слово въ слово *ест* уписано.

ЦДІАУК. — Ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 584-588 зв.

References

1. Arkhyv Yuho-Zapadnoj Rossyy, yzdavaemyj Vremennoj Komysseye dlia razbora drevnykh aktov, uchrezhdennoj pry Kyevskom, Podol'skom y Volynskom heneral-hubernatore (1861). — Kyiv. Ch. II. T. 1: Postanovlenye dvorianskykh sejmykov v Yuho-Zapadnoj Rossyy (1569–1654 hh.), nr 12. S. 116–129. [Russian].

2. Augustyniak, U. (2001). Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640). Warszawa: Semper. [Polish].

3. Bilous, N. (2015). Pryvatni mista Kyivs'koho voievodstva v pershij polovyni XVII st.: kil'kist', osoblyvosti rozvytku ta funktsionuvannia. *Ukraina v Tsentral'no-Skhidnij Yevropi*. Kyiv. Vyp. 15. S. 125–164. [Ukrainian].

4. Bilous, N. (2013). Pryvilei Kyieva kintsia XV — seredy ny XVII st. Doslidzhennia. Teksty. Kyiv: Instytut istorii. [Ukrainian].

5. Chońska-Mika, J. (2010). Sejmiki koronne XVI–XVII wieku. Problemy badawcze. *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku*. Warszawa. [Polish].

6. Czapliński, W. Karol Ferdynand Waza (1613–1655), królewicz polski, biskup wrocławski i płocki. <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/karol-ferdynand-waza>

7. Czapliński, W. (1984). Sejm w latach 1587–1696. *Historia sejmu polskiego*. Red. J. Michalski. T. 1. Warszawa. [Polish].

8. Halubovich, V. (2016). Polatskaia shliakhta i dynastiia Vazaw. Minsk. [Belarussian].

9. Hołdys, S. (1991). Praktyka parlamentarna za panowania Władysława IV Wazy. Wrocław. [Polish].

10. Gryckievich, A. (2005). Tyshkievichy. *Vialikaie kniastva Litouskaie: Encyklopedyia*. Red. G.P. Pashkov i in. T. 2. Мінск: Беларуская Энцыклапедыя; https://be-tarask.wikipedia.org/wiki/Крыштап_Тышкевіч. [Belarusian].
11. Jakowenko, N. (1995). Posłowie województw wołyńskiego, kijowskiego i braclawskiego na sejmach Rzeczypospolitej w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII w. (próba portretu zbiorowego). *Spoleczeństwo obywatelskie i jego reprezentacja (1493–1993)*. Pod. red. J. Bardacha. Warszawa. [Polish].
12. Yakovenko, N. (1990). Do pytania pro rekonstruktsiiu skladu kyivs'kykh sudovo-administratyvnykh arkhiviv kintsia XVI — pershoi polovyny XVII st. *Arkhivy Ukrainy*, nr 5, s. 18–19. [Ukrainian].
13. Yakovenko, N. (2008). Ukrains'ka shliakhta z kintsia XIV do seredyiny XVII stolittia. Volyn' i Tsentral'na Ukraina. Vyd. 2. Kyiv. [Ukrainian].
14. Janas, E. (2014). Armia Rzeczypospolitej w sporach i rozgrywkach politycznych pierwszych lat wojny na Ukrainie (1648–1649). *Res Historyka*, nr 38. Lublin. [Polish].
15. Filipczak-Kocur, A. (1994). Skarb litewski za pierwszych dwu Wazów 1587–1648. Wrocław. [Polish].
16. Kołodziej R., Zwierzykowski M. (2012). Bibliografia parlamentaryzmu Rzeczypospolitej szlacheckiej. Poznań. [Polish].
17. Konopczyński, W. (2002). Liberum veto. Kraków. [Polish].
18. Kriegseisen, W. (1991). Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku. Warszawa. [Polish].
19. Król, A. (2018). Sejmik ziem lwowskiej, przemyskiej i sanockiej w Sądowej Wiszni za panowania Wazów (1587–1668). Przemyśl. [Polish].
20. Krykun, M. (2012). Instruksiiia sejmyku Volyns'koho voievodstva 1595 r. *Voievodstva Pravoberezhnoi Ukrainy v XVI–XVII st. L'viv*. [Ukrainian].
21. Kulakovs'kyj, P.M. (2002). Kantseliarii Rus'koi (Volyns'koi) metryky 1569–1673 rr. Studiia z istorii ukrains'koho rehionalizmu v Rechi Pospolytij. Ostroh–L'viv. [Ukrainian].
22. Kulakovs'kyj, P.M. (2006). Chernihovo-Siverschyna u skladi Rechi Pospolytoi 1618–1648. Kyiv. [Ukrainian].
23. Litwin, H. (2009). Równi do równych. Kijowska reprezentacja sejmowa 1569–1648. Warszawa. [Polish].
24. Litwin, H. (2016). Z narodu rus'koho. Shlakhta Kyivshyny, Volyni ta Braclavshyny (1569–1648). Kyiv. [Ukrainian].
25. Mazur, K. (2006). W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648. Warszawa. [Polish].
26. Opaliński, E. (1995). Kultura polityczna szlachty polskiej w latach 1587–1652. Warszawa. [Polish].
27. Opaliński, E. (2001). Sejm srebrnego wieku 1587–1652. Między głosowaniem większościowym a liberum veto. Warszawa. [Polish].
28. Pieńkowski, M. (2016). Sejmik ziemi warszawskiej wobec problemów wewnętrznych Rzeczypospolitej za panowania Władysława IV. *Almanach Warszawy. Tom X*. Warszawa: Muzeum Warszawy. [Polish].

29. Prykladom svoikh predkiv. Istoriiia parlamentaryzmu na ukrains'kykh zemliakh v 1386–1648 rr. — (2018). T. 1. — Kyiv: Tempora. [Ukrainian].
30. Rulikowski, E. (1885). Motowidłowka. *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 6. Warszawa. [Polish].
31. Starchenko, N. (2008). Problematyka sejmykiv Volyns'koho voievodstva pid chas Velykoho bezkoroliv'ia. *Parlamentskiia struktury wladny w sisteme dziarzhaw-naha kiravannia Vialikaha kniastva Litovskaha i Rechy Paspalitaj u KhV–KhVIII st. Materyialy mizhnarodnaj navukovaj kanferentsyi*. — Minsk, s. 110–126. [Ukrainian].
32. Starchenko, N. (2012). «Postieriehaiuchy prav, volnostiej y svobod nashykh»: borot'ba za dominuvannia na volyns'komu sejmyku 1593 r. *Theatrum humanae vitae. Studii na poshanu Natalii Jakovenko*. Kyiv, s. 259–276. [Ukrainian].
33. Statut Vialikaga kniastva Litovskaha 1566 g. (2010). *Encyklopediia VKL*. T. 3. Dadatak. Minsk. [Belarussian].
34. Ternes, J. (2004). Sejmik chełmski za Wazów (1587–1668). Lublin [Polish].
35. Ujma, M. (2003). Sejmik Lubelski (1572–1696). Warszawa. [Polish].
36. Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego (2002). Oprac. E. Janas, W. Kłaczewski. Kórnik. [Polish].
37. Volumina Constitutionum (2010). T. 3 (1611–1640). Vol. 1 (1611–1626). Do druku przygotowali S. Grodziski, M. Kwiecień i A. Karabowicz. Przedmowa W. Uruszczak. Warszawa: wydawnictwo sejmowe. [Polish].
38. Volumina Constitutionum (2013). T. 3. Vol. 2 (1627–1640). Do druku przygotowali S. Grodziski, M. Kwiecień i A. Karabowicz. Przedmowa W. Uruszczak. Warszawa: wydawnictwo sejmowe. [Polish].
39. Volumina Constitutionum (2015). T. 4 (1641–1668). Vol. 1 (1641–1658). Do druku przygot. S. Grodziski, M. Kwiecień, K. Fokt. Warszawa: wydawnictwo sejmowe. [Polish].
40. Ziober, A. (2013). Sprawy lokalne w świetle instrukcji i laudów sejmikowych ziemi halickiej w pierwszych latach panowania Jana Kazimierza Wazy. *Rocznik Lubelski*. T. XXXIX. Lublin. [Polish].

Natalia Bilous

TOWARD THE HISTORY OF NOBLE SELF-GOVERNANCE IN THE KYIV PALATINATE: THE ZHYTOMYR DIETINE OF 1640

This article deals with detailed analysis of the Zhytomyr dietine of 1640: instruction to deputies and petition from the Kyiv palatinate on the Warsaw Diet of 1640 and decision of the Zhytomyr relational dietine, which took place after Diet. Content of these materials reflects a wide range of political, social, and economic problems that local nobility want to resolve. Documents published in Appendix show demands of local nobility, enable to reconstruct the number of events, illustrate their positions and opinions on important local and state problems.

The Zhytomyr dietine successfully fulfills its self-government functions. In its activity, as in other regions of Polish-Lithuanian Commonwealth, tax problems played

the main role and dominated in resolutions and instructions. The Kyiv nobility gives positive answers to king's demands concerning state problems, as pay of taxes.

The main part of analyzed documents deals with agreeing of local problems, that disturb nobility of the Kyiv palatinate: debts to the state treasury, reconstruction and defense the Kyiv castle, release from army placements in regional cities (Kyiv and Zhytomyr), release of Kyiv merchants from payment of duties on Polish–Lithuanian Commonwealth's territory, regulation of army placements in winter time, provision of foods for military units, awarding honored soldiers etc.

Analyze of dietine documentation make possible to fix two levels of state-territorial identity of Kyiv nobility: 1) belonging to political nation of Polish-Lithuanian Commonwealth; 2) belonging to their own region (palatinate). Thus, local identity has clear nature, characterized by all typical values of Polish-Lithuanian Commonwealth.

Keywords: *history of parliamentarism, Diet, the Zhytomyr dietine, nobility, taxes, the Kyiv palatinate, Polish-Lithuanian Commonwealth, the 17th century.*